
JALTA: DĚLENÍ SVĚTA NEBO LEGENDA? Z ČESKOSLOVENSKEHO ZORNÉHO ÚHLU

Ivan Pfaff

Demokratická revoluce v zemích střední a východní Evropy v roce 1989 se všeobecně – na Západě i u nás – interpretuje jako „překonání dědictví Jalty“ v duchu teze, že Evropa byla už před koncem druhé světové války smluvně rozdělena ve dvě mocenské sféry a že Československo bylo začleněno do sféry sovětské. Tato interpretace představuje jednu z nejuvulgárnějších a nejnebezpečnějších legend, konstruovaných a zafixovaných po válce. Jádrem této legendy: v osmi dnech jaltské konference Velké Trojky (4.–11. února 1945) měli Roosevelt a Churchill výslovně vydat střední a východní Evropu Stalinovi, buď písemně nepodchyceným prohlášením, nebo tajnou smluvní klauzulí, kterou ovšem nikdo dosud neviděl. Tím měli údajně zavázat západní politiku k respektování rozdělení Evropy do dvou mocenských sfér a později bloků¹.

Francouzský autor A. Conte, jehož dílo je pro jaltskou legendu nejreprezentativnější, tvrdí, že se v Jaltě jednalo o „rozdělení zájmových sfér“, a uzavírá: „Nejpodstatnějším výsledkem jaltské konference bylo, že napříč Evropou byla rozervána stále se prohlubující propast... Jalta zahájila rozdělení Evropy do dvou bloků“². Tato legenda je přirozeně politického původu a prozrazuje typickou dodatečnou konstrukci. Jak prokázal italský autor³, na svět ji přivedli republikánští odpůrci Rooseveltovi a Trumanovi v americké vnitřní politice, kteří od jara 1947 hledali zdroj všech poválečných napětí s Moskvou od sovětské blokády Berlína po korejskou válku právě v Jaltě. Později, když už se vynořily silné pochybnosti a hlásili se přímí svědci, prohluboval a rozvíjel jaltskou legendu i de Gaulle, který tím ovšem sledoval vlastní specifické zájmy. Je příznačné, že především americká historická a politologická literatura rozvíjela tezi o jaltském „dělení světa“ nejintenzivněji v letech 1950–1954, tedy na vrcholu studené války⁴. Z tohoto hlediska představuje jaltská legenda typickou kompenzační teorii: pokus kompenzovat fatální krátkozrakost evropské politiky USA let 1941–1945 jen dodal sovětskému imperialismu „argument“, jímž mohl úspěšně operovat.

Původcům a hlasatelům jaltské legendy zřejmě vůbec nevadí, že se sami usvědčují z neověřitelné konstrukce, když v jejich podání chybí jak každý výměr údajně vydané střední a východní Evropy – tedy prokazatelně přesné rozhraničení obou sfér –, tak vysvětlení rozporu mezi rakouským klínem do vý-

chodní sféry a českým klínem do sféry západní. Setrvačností legendy neotřásly ani zcela jednoznačná svědectví přímých i nejdůvěrnějších účastníků jaltských jednání z řad amerických diplomatů Harrimana, Kennana, Bohlena a Hopkinse⁵ a dokonce ani sovětské dokumentace z let 1965–1968, v nichž se o dělení světa v Jaltě nenajde ani slovo⁶. Tuto setrvačnost udržují dvě tendence: jednak ahistorická a apolitická izolace Jalty bez nejmenšího zřetele k časovým i věcným souvislostem předchozím i následným, jednak apriorní předpoklad dělení světa v Jaltě – předpoklad, jenž nepřipouští vývoj vojenských operací po Jaltě (ale ještě před koncem války v Evropě) a sovětskou expanzi po Jaltě resp. sovětská porušení Jalty jako hlavní determinanty evropské dělicí linie.

Objektivní pohled musí vzít v úvahu dva opomíjené zásadní faktory:

a) nejde vůbec o několik dní na Krymu v únoru 1945, ale o téměř čtyři roky od podzimu 1941 až k prvním týdnům poválečným

b) Západ neztratil vítězství Jaltou, ale dávno před ní a pokud se tato ztráta dala korigovat, pak ne v Jaltě, ale po ní, ne politickými, ale vojenskými prostředky.

Nebyla přirozeně náhoda, že Stalin konferenci s Rooseveltem a Churchillem, navrhovanou západními velmocemi od července 1944, stále znovu odkládal, aby mohl podepřít sovětské mocenské aspirace postupem Rudé armády v Polsku a Rumunsku, zčásti i na východě Maďarska a ČSR. Zatímco v pozdním létě 1944, kdy docházel do Moskvy z Washingtonu a Londýna jeden konferenční návrh za druhým, operovala sovětská armáda stále ještě ve východní čtvrtině předválečného Polska a obsazovala první rumunská města, blížily se anglo-americké divize k německé hranici a byly vzdáleny od Berlína mnohonásobně méně než sovětská fronta. Jedině proto souhlasil Stalin s konferencí až 19. října 1944⁷, příznačně tedy teprve tehdy, když dynamika zářijového postupu západních spojenců v Belgii a v Holandsku ztratila dech a zůstala trčet na německé hranici. Ve svém říjnovém poselství prezidentovi USA navrhoval Stalin konferenci už na konec listopadu, ale Roosevelt žádal sovětského diktátora o zahájení setkání až po svém převzetí prezidentské funkce po svých čtvrtých volbách 20. ledna 1945⁸. Stalin souhlasil.

Jak by ne, když po dočasném průlomu Wehrmachtu v Ardenách (17. prosince 1944) ozřejmily se důsledky opožděného souhlasu Stalinova a hlavně osudného odkladu Rooseveltova zvláště negativně: koncem ledna 1945, v předvečer konference, bylo váhavé spojenecké pronikání k Rýnu zastíněno nejen sovětskými průlomy na viselské a oderské frontě, ale i obsazením linie Bardějov – Poprad – Prešov – Košice – Levice. V prvních dnech února postoupila Rudá armáda už 500 km, dosáhla Odru, zřídila předmostí na jejím západním břehu a její předvoje stály pouhých 65 km před Berlínem.

Stalinovo manévrování v létě a na podzim 1944 neuniklo československým exilovým politikům v Londýně: byli znepokojeni souvztažností mezi postupem Rudé armády do středu Evropy a sovětskými odklady konference⁹. Viděli mnohem dál, než americká zahraniční politika, která 12. ledna 1945 v podkladech pro americkou delegaci na Krymu uvádí, že „nemá teď žádné otázky, které by položila ohledně Československa“¹⁰, a dokonce dál než jinak předvídavý Churchill, který ještě v posledních lednových dnech 1945 připouštěl sovětské ohrožení Polska, Maďarska, Rumunska, Bulharska a Jugoslávie, ale vyhlídky Československa ho neznepokojovaly ani v nejmenším. Zdá se, že jeho optimismus vycházel do značné míry z přecenění Stalinova dopisu Benešovi z 23. ledna 1945, který měl tlumit britskou nedůvěru právě v otázce poválečné pozice ČSR a který byl de facto určen spíše Churchillovi než Benešovi¹¹. Opačného názoru byl v týž den americký ministr války Stimson, který v memorandu Rooseveltovi varoval: „Rusko bude uplatňovat, aby vzhledem k jeho hořkým zkušenostem s Německem jeho sebeobrana jako garanta světového míru závisela na jeho vztazích s nárazníkovými státy Polskem, Rumunskem, Bulharskem a Československem, což by neznamenaló úplnou nezávislost těchto států“¹².

Ale ještě předtím, hned počátkem ledna 1945, měsíc před jaltskou konferencí, záleželo Churchillovi eminentně na tom, aby se ještě před Jaltou sešel s Rooseveltem a aby na Maltě došlo ke společné konferenci britských a amerických šéfů štábů. Ačkoli americký president to 6. ledna 1945 odmítl pro „nedostatek času“¹³, Churchill trval na svém návrhu a 8. ledna 1945 v poselství Rooseveltovi byl přesvědčen, že „schůzka našich vojenských expertů několik dní před Jaltou by byla mimořádně důležitá“. Měli by možnost společně se domluvit, „zatím co my dva se budeme zabývat politickými otázkami“, protože je třeba „věnovat se nesčetným otázkám už předtím“¹⁴. Roosevelt kapituloval a sdělil britskému premiérovi, že pověřil generály Marshalla, Kinga a Arnolda, aby se 30. ledna 1945 sešli na Maltě s britskými šefy štábů, odmítl ale příjezd svého státního tajemníka Stettinia na Maltu před Jaltou¹⁵. Churchill 10. ledna trval na Stettiniově příjezdu, na němž záleží Edenovi, neboť nejde jen o předběžné jednání šéfů štábů obou velmocí, ale i jejich zahraničních ministrů, aby spolu prošli pořad jaltské konference k velkému užitku obou západních spojenců v jednání se Stalinem¹⁶. Roosevelt odpověděl svému londýnskému spojenci, že Stettinius přijede na Maltu přece, ale až 31. ledna, a že místo něho dříve vyšle do Londýna Harryho Hopkinse, svého poradce, aby s Edenem projednal řadu bodů pro Jaltu. Churchill nebyl úplně spokojen, protože se obával už 8. ledna, že Jalta bude „osudová konference, která přichází v okamžiku, kdy Velcí spojenci jsou nejednotní“¹⁷; to nebyla právě příznivá vyhlídka, která nepřipouští, že by západní velmoci neočekávaly, že konference by mohla vést k ústupkům Sovětům, jak čteme v literatuře¹⁸.

Na konferenci na Maltě s Rooseveltem 2. února 1945 snažil se Churchill prosadit stanovisko, jež je v příkrém rozporu s tezí o dělení světa, údajně provedeném o pár dní později v Jaltě: „Musíme být bezpodmínečně s to využít okamžitě německou kapitulaci v Itálii, abychom mohli obsadit co největší část Rakouska, protože není žádoucí nechat proniknout Rusy hlouběji do střední Evropy, než je nezbytně nutno“¹⁹. Že se nesplnil jeho předpoklad německé kapitulace na italské frontě, kterou očekával do čtyř týdnů, že Roosevelt nebyl na Maltě ochoten k vymezení společného postupu vůči Stalinovi v Jaltě, je pro Jaltu samu zcela irrelevantní. Podstatné je, že churchillovské „obsazení co možná největší části Rakouska“ anglo-americkými silami by s vysokou pravděpodobností muselo přinést osvobození celých Čech a poloviny Moravy západními divizemi. Stejně důležité je, že britská ani americká politika v předvečer Jalty vůbec nepřipouštěly, že by se ČSR mohla stát objektem sovětských zásahů bez ohledu na to, cí armády je obsadí. Oba aspekty přinášejí jistě silné indicie proti platnosti jaltské legendy.

Že anglo-americké síly ve dnech Jalty, jen dva týdny po likvidaci nacistické ofenzívy v Ardénách, ovládaly jen jižní třetinu Holandska a na německé půdě nepronikly za čáru Cáchy – Trevír, zatímco sovětské jednotky stály na dosah od Budapešti a Vratislavi, to nezatěžovalo spojeneckou pozici v Jaltě zdaleka tak, jak předpokládají hlasatelé jaltské legendy. Nerovnoměrnost front – Sověti byli pětkrát blíž k Berlínu, šestkrát k Vídni, víc než dvakrát k Praze než Anglo-Američané – vykazuje jen rozměr psychologický, nikoli mocensko-politický – a ten rozhodoval. Proto je těžiště celého problému ve výkladu zón: šlo o přechodné okupační zóny vojenské nebo o trvalé politické zóny mocenské? Tak či onak, byly zóny vymezeny přesně či všeobecně, v Jaltě nebo jinde a jindy? Z celé dosud dostupné dokumentace je jednoznačně zřejmé, že šlo výhradně o vojenské okupační zóny, omezené na Německo a Rakousko, dojednané mezi Spojenci v září 1944 v Quebecu, mezi západní koalicí a SSSR 14. listopadu 1944 v Moskvě, nikdy a nijak v Jaltě²⁰. Předpoklad, že okupační zóny byly totožné se zónami mocenskými, je modelem neprokazatelné záměny, ano přímo identifikace obou typů zón, kterou zastánci jaltské legendy v důsledku faktické, Sověty provedené identifikace poválečné proměnili v teoretickou základnu legendy samé. Kdežto Západ byl ochoten mluvit o okupačních zónách, interpretovala Moskva postupně pojem jako zóny vlivu, později jako mocenské sféry. Jenže v Jaltě ani později nenajdeme ani sebemenší náznak takové identifikace. Jediný sovětský pokus o změnu okupačních zón v mocenské reprodukuje Churchillův dopis Rooseveltovi z 22. října 1944 o jeho moskevských rozhovorech se Stalinem: „Stalin si přeje, aby Československo, Polsko a Maďarsko tvořily pás nezávislých, protinacistických, proruských států, z nichž první dva by se mohly spojit, které by ohraničovaly ruskou sféru vlivu... Můžete však být pevně ujistěn, že jsme během třídních rozhovorů nedospěli k vůbec žádnému závěru“²¹.

Tento jediný, nadto odmítnutý náznak „dělení Evropy“ zpravuje ale o bilaterálním jednání (nikoli trojstranném) mezi 9. a 22. říjnem 1944, tedy čtyři měsíce před Jaltou. Stalin ostatně tehdy výslovně souhlasil s písemným vymezením západního vlivu ve střední a východní Evropě po válce, které mu tehdy Churchill předložil: 10 procent v Rumunsku, 25 procent v Bulharsku, po 50 procentech v Maďarsku a v Jugoslávii. Jestliže Československo v tomto výčtu úplně chybí (Polsko bylo jablkem sváru už od Teheránu koncem roku 1943), znamená to buď, že Churchill vůbec nepočítal, že by se ČSR mohla kdy posunout v ohnisko konfliktních střetů Západu s Moskvou, nebo aspoň, že západní vliv v Československu by v nejhorším případě musel být minimálně padesátiprocentní jako v Maďarsku, s nejvyšší pravděpodobností ale ještě vyšší.

Pokud jde o Jaltu samu, Harriman je přesvědčen, že Washington dal přednost tomu zůstat pasivní a vyčkat vývoje, který přijde na konferenci samé²². Nadto State Department připravil pro Roosevelta a Hopkinse vynikající memoranda a analýzy, které ale američtí účastníci Jalty vůbec nevyužili. Američané prostě jeli na Krym naprosto nepřipraveni a zamýšleli improvizovat. Žádná otázka nebyla připravena, sledoval se prostě jen denní pořad. Nadto Stettinius uvádí, že „by bylo bývalo lépe, kdyby byly bývaly v Jaltě pořízeny stenografické záznamy z diskusí, které by byly mohly být schváleny jednotlivými delegacemi jako úřední protokoly. Ale nebyl pořízen ani jediný stenografický protokol“²³. To je pro mezinárodní konferenci takového dosahu přímo skandální lapsus. Z programu konference, pokud vůbec nějaký existoval, se vymyká zajímavá epizoda na okraji: 4. února, ještě před zahájením jednání, obrátil se Stalin na Churchilla s otázkou, zda by nebylo možno nechat na italské frontě jen několik britských divizí a ostatní vrhnout do Jugoslávie a do Maďarska s konečným cílem Vídeň, kde by se mohly spojit s Rudou armádou. To byl náznak pověstné britské „italské varianty“ spojeneckého postupu do střední Evropy. Churchill na Stalinovu sondáž reagoval otázkou, zda by nebylo radno postupovat lublaňskou branou a připojit se k Rusům na levém křídle²⁴. Ale pak už se o věci znovu nemluvilo.

Krajně zaráží obmyslné chování Rooseveltovo od počátku konference. Prezident nechtěl živit sovětskou nedůvěru, že západní velmoci postupují v Jaltě společně, a proto až do pátého dne jednání (8. února) se vyhýbal Churchillovi a nebyl ochoten se s ním radit. Roosevelt stále ještě věřil, že Stalin bude přístupnější, když jeho západní partneři nebudou postupovat v souladu a jednotně. Při svých soukromých setkáních se Stalinem mluvil Roosevelt otevřeně o svých názorových rozepřích s Churchillem, a dokonce jej zesměšňoval kvůli jeho závislosti na Britském imperiu²⁵. Harriman také dosvědčuje, že Stalin si v Jaltě přál slabé sousedy, jež by mohl ovládat²⁶, a demaskuje Stalinovu taktiku na rozdíl od obou svých partnerů i rozpory jejich cílů ve vztahu ke státům východní Evropy. Jeho pronikavé vývody stojí za obsáhlejší citaci²⁷. Podobně soudí

Loth, že podle amerického pojetí měly být východoevropské národy organizovány podle principu práva sebeurčení. Na druhé straně, a to rozpoznal zcela jasně aspoň Roosevelt, musely být ve východoevropské oblasti zřízeny prosovětské režimy, aby se uspokojily sovětské bezpečnostní zájmy. Zahraniční politika USA ovšem nepochopila, že se svobodné volby podle demokratických principů a etablování prosovětských režimů navzájem vylučují. Jestliže americké vedení usilovalo zároveň o sebeurčení východní Evropy a sovětské spojení, prohrálo obojí²⁸.

Západní delegáti se třikrát krátce srazili se Stalinem v otázce malých národů a států, jejichž zájmy chtěli prosazovat i na účet velmocí, ale Stalin prohlásil, že „nikdy nepřipustí, aby jakékoli jednání kterékoli velmoci bylo podrobeno posuzování malých států“²⁹. Roosevelt souhlasil. Tři mocnosti mají větší zodpovědnost, řekl, a mají samy vyjednat mír. Churchilla ale Stalin i Roosevelt rozčilili a požadoval pro malé národy, za které koalice bojuje, větší respekt a větší práva. Bohlen Stalinovi namítl, že v této věci musí Američané brát ohled na americké veřejné mínění, které stojí při malých národech. Vyzval Vyšinského, aby sověti svůj názor změnil, ale setkal se jen s posměchem³⁰. Konflikt vyzněl bezvýsledně, ale byl příznačný pro sovětské nazírání a pro jeho propast k západnímu pojetí.

Zbývající tři sporné otázky byly Polsko, Francie a Spojené národy. Polský problém je příliš komplikovaný a obsáhlý, než abychom jej mohli podrobněji rozebrat na tomto místě: budeme jej definovat v bilanci konference. Zde stačí říci, že Polsko bylo jediným státem východní a střední Evropy, jež západní delegace vskutku zradili Sovětům. Protože de Gaulle byl Rooseveltem proti Churchillovu návrhu z konference vyloučen, zasazoval se Churchill v Jaltě proti odporu Stalinovu a Rooseveltovu energicky za obnovu velmocenského postavení Francie jako prostředku ke kontrole přibývajících sovětské síly³¹ a usiloval dlouho marně o přiznání francouzského podílu na okupaci Německa a o místo Francie ve Spojenecké Kontrolní Radě pro Německo³². Ačkoli se Stalin cynicky vysmíval francouzskému přínosu k vítězství, stával se postupně pro Churchillův návrh přístupnějším: přiznával, že přátelství Francie je pro Velkou Británii stejně důležité jako přátelství Polska pro Sovětský Svaz a tak připustil solidní kompromis – Francie měla sice dostat vlastní okupační zónu v Německu, ale žádné křeslo v Kontrolní Radě³³. Teprve 10. února, v poslední jednacím den konference, překvapil Roosevelt své partnery změnou svého původního odmítavého stanoviska a Stalin souhlasil i s francouzským křeslem ve Spojenecké Kontrolní Radě³⁴. To byl nepochybný úspěch Západu. Po vyřízení francouzské otázky, souhlasil Stalin 11. února i s největším plánem Rooseveltovým v Jaltě – se založením Spojených národů a s jejich hlasovací mašinerií podle amerického návrhu³⁵, ale jako protislužbu si vymohl připuštění dvou dalších sovětských republik do nové světové organizace jako jejich plnoprávných členů³⁶. Vymohl

si i právo veta v Radě bezpečnosti, kterou považoval americký prezident za alfu a omegu OSN. To byl poslední velký západní úspěch.

Jenom proto, že lehkověrný a idealistický utopista Roosevelt byl ochoten zaplatit za souhlas Moskvy se svým plánem poválečné mírové organizace každou cenu, podařilo se Sovětům v Jaltě prosazení aspoň minimálních cílů jejich kalkulace, ale v žádném případě ani smluvní ani jiné zakotvení rozdělení Evropy a sovětizace její východní poloviny. Stalinův největší úspěch v Jaltě byl ve čtyřech bodech:

a) západní velmoci se vzdaly kontroly polských voleb třemi mocnostmi, jak žádaly ještě v prvních dnech konference;

b) vzdaly se práva na svoje spoluručení ve vytvoření a složení polské poválečné vlády, což Sovětům ulehčilo, aby postavily západní delegace před fait accompli varšavskou proklamací lublinského komunistického komitétu jako polské prozatímní vlády pět dní před zahájením konference;

c) ustoupily od své dlouholeté představy polských hranic s SSSR (obětování Lvova a anexe za Curzonovu linii) a s Německem (Nisa);

d) souhlasily s budoucí dohodou mezi Titem a jugoslávskou exilovou vládou v Londýně (nikdy nevstoupilo v platnost).

Za tyto koncese dosáhly Spojené státy a Velká Británie v Jaltě sovětského závazku, že SSSR přistoupí, jak už podrobněji řečeno, na francouzskou spoluúčast na poválečné vojenské správě Německa a že tři měsíce po vítězství nad Hitlerem vypoví válku Japonsku

Pokud byla Jalta „Kuhhandel“, pak to platí jen o OSN, Polsku, Francii a Japonsku, o ničem víc. Že sovětské zisky byly spíše hubené³⁷ a že o nějakém dělení světa vůbec nemůže být řeč, na to by poukazovala důvodná domněnka Stettinia, Harrimana a Bohlena, že Stalin byl po návratu z Krymu do Moskvy vehementně kritizován politbyrem, že učinil příliš mnoho ústupků³⁸. „Jaltská zrada“ Churchillova a Rooseveltova postihla „jen“ Polsko (to je jejich velké selhání), v žádném případě celou východní a střední Evropu. Nadto je ze známého materiálu zcela evidentní, že se v Jaltě mluvilo o Jugoslávii, Itálii, Maďarsku, Rakousku, Iránu a především o Polsku, ale nikdy nijak o Československu. Implicitně tedy také o žádných sférách vlivu vítězných mocností v Evropě, protože bez začlenění ČSR do sovětské sféry by byla každá úvaha v tom směru absurdní: Československo – 750 km dlouhý klín mezi Bavorskem a Ukrajinou – by přece muselo jako hluboký zářez mezi NDR a Polskem na severu a Maďarskem na jihu rozštěpit sovětskou sféru ve dvě nesouvisející části. Proč se jiné státy střední a východní Evropy objevily v jaltských jednáních, je jasné:

s výjimkou Polska šlo o dřívější nebo současné satelity a spojence Hitlerovy nebo aspoň anektované části Třetí říše (Rakousko).

Pro údajné „dělení světa“ v Jaltě má eminentní význam ještě jiná otázka: jestliže Churchill jen tři a půl měsíce před Jaltou kategoricky odmítl o takové alternativě se Stalinem jen diskutovat (dopis z 22. 10. 1944), změnil se snad poměr sil počátkem února 1945 do té míry, že Západ přijal, co ještě před půl čtvrtým měsícem odmítl? Tím spíše, že Churchill na Maltě, v předvečer krymské konference, navrhoval takové operace, které by paralyzovaly rozdělení Evropy i v důsledku sovětského vojenského postupu? A když už chtěl zabránit precedentu dělení faktického, mohl o pár dní později souhlasit s dělením smluvním? A odvážil se Stalin po negativním ohlasu své sondáže u Churchilla v říjnu 1944 takový požadavek v Jaltě vůbec vytyčit? To jsou klíčové otázky jaltské legendy.

V „Deklaraci o osvobozené Evropě“, přijaté v Jaltě 9. února 1945 a vypracované americkou delegací, základním dokumentem konference, se praví: „Obnova pořádku v Evropě... musí být dosažena takovými prostředky, aby osvobozené národy vytvořily demokratická zřízení podle své vlastní volby. To je princip Atlantické charty – právo všech národů na volbu takové formy vlády, pod jakou chtějí žít – obnova úplných suverénních práv a vlastní vlády pro všechny národy, které jich byly násilně zbaveny státy agresorů... Aby osvobozené národy mohly být uvedeny v držení těchto práv, budou naše tři vlády společně podporovat všechny národy kterékoli osvobozené země, ... aby vytvořily prozatímní vládní úřady, v nichž jsou široce zastoupeny všechny demokratické síly obyvatelstva a které jsou povinny přispět k co nejdřívějšímu dosažení svobodně volených a vůlí lidu odpovídajících vlád“³⁹. Tato deklarace se setkala původně se zřetelnou nechtí Sovětů, aspoň Molotov se dokonce o ní odvažoval tvrdit, že „směřuje k vměšování do záležitostí svobodné Evropy“⁴⁰. Deklarace také plně vyvrací absurdní názor novější literatury, že konference se nevěnovala dalekosáhlým a naléhavým evropským otázkám⁴¹.

Před nedávnem byl vysloven názor, připomínající poněkud Molotova, že sovětský podpis deklarace byl vážnou diplomatickou chybou, protože ve východní Evropě vytyčila měřítko, která Sovětům nevyhovovala⁴². Na tom něco je. Přenesení formulací deklarace na vývoj společenských struktur oněch osvobozených států, jež měla deklarace na mysli, znehodnocuje nebo aspoň relativizuje principy samy o sobě jednoznačné, ale artikulované tak vágně, že dovolovaly Sovětům výklad protikladný svému smyslu. Demokracie, sebeurčení, suverenita, vůle lidu, široké zastoupení svobodné volby – všechno pojmy, které měly pro západní státníky jasný rozměr a nevyžadovaly v jejich myšlení žádnou specifikaci. Ale zároveň pojmy, které v neprecizované formulaci Sověty přímo vyzývaly k zneužití a popření, zvláště když závazek podporovat tvorbu politické

vůle ještě rozšiřoval sovětský prostor k manipulaci. Takové „dialektické“ rozpětí ve výkladu a hlavně v aplikaci Jalty podává už v jejím základním dokumentu ukázkou, do jaké míry chyby Jalty nejsou vůbec v jejích dohodách, ale naopak v tom, že k žádným závazným dohodám vlastně nedošlo, že úmluvy, které vyžadovaly řešení jasná, přesná, konkrétní, byly formulovány abstraktně, neurčitě, všeobecně. Už Mastny upozornil důrazně, že v jasné řeči nemělo být tedy ve východní Evropě právo národů na politickou myšlenkovou svobodu, předvídané deklarací, garantováno institucionalizovaně, ale přenecháno libovůli Moskvě⁴³.

Nějakou „nedotknutelnou platnost“ neměla Jalta nikdy. Nejen proto, že v ní nedošlo ani náznakem k žádnému „dělení světa“ ani „obětování východní Evropy“, ale i proto, že vývoj následujících čtyř měsíců nabízel řadu příležitostí, jak korigovat jediné „důsledky“ Jalty – sovětské zneužívání oné mlhavosti a neurčitosti a posléze hrubé porušování Jalty Sověty, k němuž ještě přijdeme. Že Jalta vykazuje zcela opačný smysl, než jaký jí přiřítá jaltská legenda, ozřejmuje Churchillovo svědectví o tom, že „kdokoli dosáhne první Berlín, Prahu nebo Vídeň, má město obsadit“, o čemž v Jaltě „vládlo vzájemné dorozumění“⁴⁴. Tuto dohodu stimulovala nejen i Sověty uznaná nezávaznost hranic okupačních vojenských zón pro pohyb západní i východní fronty, ale zvláště oboustranné očekávání mnohem delšího trvání války v Evropě (mezi 1. červencem a 31. prosincem 1945), stejně jako neujasněnost v tempu a směru budoucího posunu obou front.

V jaltské legendě se nadto stále objevuje rozpor, který se dost nerozpoznává a nedoceňuje: je-li sovětská mocenská sféra nebo chcete-li, „východní blok“, jak se formoval po roce 1949, zcela nemyslitelný bez zahrnutí Československa, jsou hlasatelé legendy v rozpacích, jak vysvětlit, proč se na konferencích Velké Trojky od Teheránu po Postupim o nás nikdy nemluvílo. Že jsme byli ve střední a východní Evropě jediným spojeneckým státem, k vysvětlení nestačí. A tak se vykonstruovala duchaplná hypotéza, že Roosevelt a zejména Churchill by v důsledku vysokého kreditu Benešova na západě byli reagovali krajně ostře a tvrdě, kdyby Moskva byla požadovala stejnou kontrolu Československa jako u ostatních států střední a východní Evropy⁴⁵. Když pak týž autor prezentuje výmysl o „české otázce“ jako o předem stanoveném jednacím bodu krymské konference⁴⁶, je to stejně křiklavý mýtus jako absurdní teze, že Jalta je východiskem „nejen sovětizace celé východní Evropy, ale i pražského puče, korejské války, berlínské blokády a kubánské krize“⁴⁷. Jak souvisí dělení Evropy (i kdybychom na jaltskou legendu přistoupili) s východní Asií a střední Amerikou? A v čem vychází z Jalty únorový puč 1948, když přímý podíl Moskvě na inscenaci a vítězství komunistického „uchopení moci“ byl neskonale nižší než aktivní a pasivní role vnitřních antagonistických sil v ČSR? Jedním z nejsilnějších rozporů jaltské legendy je ostatně i otázka, proč vedla Jalta jako údajné „dělení

Evropy“ k začlenění „vítězného“ Československa do sovětského bloku, ale nikoli mnohem bližšího, zranitelnějšího, poraženého Finska?

Bilance Jalty nebyla bez rozporů. Dorozumění na konferenci bylo téměř zdánlivé: každá strana interpretovala její výsledky jinak⁴⁸. Sověti nedostali vlastně od západní aliance žádné dostatečné garance ohledně poválečného řádu v Evropě, ale na druhé straně Západ nedokázal podat obsahovou definici demokratických sil, které se měly podporovat v oblasti sovětských vlivů. Krüger dovozuje, že v Jaltě nedošlo vůbec k žádnému dorozumění s Rusy, jež by zmírnilo jejich vliv na východní Evropu včetně ČSR. Nadto byli Sověti nadále nejednotní s Velkou Británií o politice ve východní Evropě. Američané spíše usilovali transformovat válečné spojení v politickou alianci⁴⁹. Také Američany vypracovaná deklarace o osvobozené Evropě nevedla ke společnému postupu se Sovětským Svazem ve východní a střední Evropě, stejně jako úvaha State Departmentu za tímto cílem vytvořit Prozatímní Bezpečnostní Radu pro Evropu⁵⁰. Jestliže se obě strany intenzivně snažily zabránit krachu, pak záviselo vyznění konference dalekosáhle na diplomatické obratnosti a vytrvalosti účastníků. V tom selhali Američané. „Je správné, že Západ ve východní Evropě se nevzdal ničeho, co si Rusové už tak jako tak nemohli sami vzít“⁵¹. Stalinovy zisky se nedají snadno posoudit, ale zdá se, že v Jaltě neuspěl a že nakonec spíše prohrál, jak postřehl Mastny⁵². I když se v Jaltě v žádném případě neodehrálo jakékoli „dělení světa“, přece jen s velkou pravděpodobností „by poválečná mapa světa ve velké míře vypadala stejně, jako kdyby se žádná jaltská konference nebyla konala“⁵³ – proč, ještě uvidíme. Jalta nebyla pro státnické umění Západu jistě žádná slavná záležitost, ale také nebyla ani trošku „Stalinovým největším vítězstvím“⁵⁴.

Dva týdny po posledním dnu konference bilancoval ji Churchill před poslanci britské Dolní sněmovny: „Na Krymu a ve všech svých ostatních kontaktech získal jsem dojem, že maršál Stalin a sovětští vůdci si přejí žít se západními demokratiemi v čestném přátelství a rovnosti. Myslím také, že stojí ku svému slovu. Neznám žádnou vládu, která by svoje závazky dodržovala přesněji než vláda sovětská. Odmítám striktně vést zde diskusi o věrohodnosti Rusů“⁵⁵. Toto až přehnaně optimistické hodnocení plně sdílel i Roosevelt, který 2. března 1945 ve své řeči doporučil „Kongresu a všemu americkému lidu, aby uznal výsledky této konference jako počátek výstavby trvalé struktury míru“. Otázku, zda jeho cesta na Krym vskutku ponese plody či nikoli, „položil do velké míry do rukou senátorů“⁵⁶. Nejbližší budoucnost měla ukázat, jakým katastrofálním iluzím propadli oba státníci.

Z Benešova svědectví ze 24. února 1945 ostatně víme, že jinak k Sovětům nedůvěřivý Churchill, zainteresovaný na rozdíl od Roosevelta na tom, aby spojenecké divize předešly ve střední Evropě ruský postup, interpretoval Jaltu vskut-

ku pozitivně: „Churchill věří, že Rusové zůstanou v mezích svých sil a možností. Kdyby je překročili, narazí na Brity a Američany...“ Mluvil o dohodě v Jaltě: byl vcelku spokojen i když nejistý, jak vycházelo z některých jeho poznámek jako – soudím, že Rusové to myslí dobře, ale za budoucnost Evropy neručím – ... O Polsku nic nesliboval, měl dojem, že je prostě v moci Sovětů⁵⁷. Celý londýnský nekomunistický exil posuzoval Jaltu vůbec s uspokojením (jak výrazně dokládá Drtina), jaké u Beneše vyvolával už fakt, že o Československu se v Jaltě vůbec nejednalo: „My jsme ji (jaltskou konferenci) tehdy neposuzovali špatně ani ze svého československého stanoviska, ani z hlediska světového... Měli jsme tedy spíše pocity uspokojení... Dr. Beneš se zadostiučiněním hovořil o tom, že o nás se v Jaltě vůbec nemluví... Toho 11. února panovalo mezi námi uspokojení a spíše důvěřivý optimismus“⁵⁸. Ale nicméně Beneš v rozhovoru se svým ministrem financí Feierabendem 6. března 1945 posuzoval Jaltu značně pesimističtěji než britský premiér a jeho vlastní spolupracovník: „Mezinárodní situaci posuzoval skepticky a stěžoval si, že na jaltské konferenci nebylo žádné dorozumění mezi Rooseveltem, Churchillem a Stalinem. Beneš mi řekl, že konference ukázala, že mezi Velkými spojenci není žádná jednota o základních poválečných problémech a že si nedůvěřují“⁵⁹. Na druhé straně podporovali britští, zčásti i američtí diplomaté od března do června 1945, v Londýně, v Moskvě i v Praze, vůči Benešovi a ostatním československým nekomunistickým politikům bez výhrad Churchillovu optimistickou interpretaci Jalty⁶⁰.

Obě uvedené relativně objektivní výpovědi Benešovy však totálně anulují jeho krajně negativní bilanci Jalty, jakou podal už 13. února 1945 v rozhovoru se svým osobním tajemníkem E. Táborským: „Kdyby tomu tak opravdu bylo, kdyby jen polovina těch slibů byla dodržena, bylo by všechno v pořádku. Ale komunisti nikdy takové sliby nedodrží, ledaže by je k tomu přinutila rozhodnost západních velmocí. Dodrží je jen tehdy, když uvidí, že by jejich nedodržením ztratili víc, než by získali. Chápu dobře, proč Roosevelt a Churchill přikládají takovou důležitost tomu, aby dostali od Stalina výslovný příslib, že se Sověty budou držet principů Atlantické charty. Dostávají tím jasný Stalinův závazek nezasahovat do vnitřních věcí ve střední a východní Evropě. Ale doufám, že si teď už uvědomují, že na čem záleží jsou skutky a ne slova, že dohlédnou na to, aby Stalin ty sliby aspoň v podstatě dodržel. Naprostá pevnost a efektivní reakce na každé porušení slibů, to je jediné správné anglo-americká politika vůči Rusku. A západní spojenci si to teď už mohou dovolit... Bojím se ale, že ani Britové ani Američané nejsou ještě připraveni na to, aby se s touto drsnou realitou vyrovnali. Budou mluvit o demokracii, zatímco komunisti jí budou zakrucovat krk, kdekoli budou moci“^{60a}; Beneš tu geniálně antcipoval sovětské systematické a drastické porušování Jalty i neadekvátní západní obranu proti němu, jak brzo uvidíme.

Západní delegáti po odjezdu z Jalty jistě netušili, že Sověti tak brzo přestanou Jaltu dodržovat a zahájí její systematické porušování. Stalin si byl dobře vědom, že obnova svobodných a suverénních demokratických vlád v osvobozených zemích ve střední Evropě vrátí komunistický Sovětský svaz do staré izolace. Jedině sovětská expanze do těchto zemí a dosazení satelitních komunistických vlád v nich pro něho bylo závorou proti takovému vývoji. První přišlo na řadu Rumunsko, od srpna 1944 válečný spojenec SSSR. 26. února 1945, patnáct dní po závěru Jalty, se objevil v Bukurešti náhle Vyšinskij a ultimativně žádal krále Michala, k němuž si násilím vymohl přístup, aby okamžitě propustil koaliční vládu Radulescovu a nahradil ji novou, „vskutku demokratickou“, to je většinou komunistickou. 27. února král, který se sovětskému diktátu stavěl energicky na odpor, chtěl získat čas, ale ruský hrubián praštil pěstí do stolu, požadoval okamžitý Michalův souhlas a bouchl za sebou dveřmi. Ve stejnou hodinu se objevily v bukureštských ulicích sovětské tanky a 6. března neviděl král jiné východisko, než Radulesca propustit a jmenovat Rusy vyhledaného Petra Grozu předsedou nové vlády s komunistickou většinou⁶¹. Britský a americký velvyslanec v Moskvě protestovali a obvinili Sověty z porušení jejich jaltských závazků a kvalifikovali jejich postup jako porušení deklarace o osvobozené Evropě⁶². Churchill se obrátil hned s ostrou výstrahou na Stalina, ale ten mu odpověděl: „Také jsem se nevměšoval v Řecku, proč mi tedy odmítáte dát tutéž volnost jednání v Rumunsku?“⁶³. Britský premiér na to poslal Stalinovi 5. března 1945, ještě před bukureštským pučem, osobní dopis, v němž obvinil Rusy ze znásilňování Jalty a interpretoval jejich postup jako zatěžkávací zkoušku jejich poměru k demokratickým svobodám, uznaným v Jaltě⁶⁴.

Druhé sovětské porušení Jalty platilo Polsku a došlo k němu ještě před intervencí rumunskou. Od 23. února 1945 se scházela v Moskvě komise tří velmocí (Molotov, Harriman, Clark Kerr), pověřená v Jaltě řešením otázky polské vlády. Na první schůzce vystoupil Molotov s požadavkem, že jména pozvaných Poláků z Londýna nebo z Polska musí být předem schválena varšavskou prozatímní komunistickou a prosovětskou vládou, která musí mít právo veta proti kterémukoli polskému delegátovi mimo komunistický okruh. Harriman psal Rooseveltovi 7. března 1945 o nebezpečí, že se Molotovovi „podaří dohnat nás k tomu, abychom pozvali lublinské Poláky do Moskvy přede všemi ostatními Poláky“ a že proti „našim kandidátům vystoupí Sověti s falšovanými obviněními“, budou-li je považovat „pro sebe za nebezpečné“⁶⁵. K dalšímu hrubému porušení Jalty, rovněž v polské otázce, sáhli Sověti koncem března 1945, kdy 16 prominentních členů polského nekomunistického odboje bylo podvodně vylákáno ruskými agenty k údajné schůzce s maršálem Žukovem a beze stopy zmizelo. O měsíc později sdělil Molotov západním členům komise, že byli už tehdy zatčeni ruskými orgány a že budou postaveni před soud pro „velezradu a špionáž“⁶⁶.

Západní účastníci Jalty k nedodržování sovětských závazků nemlčeli a od března 1945 rozvinuli intenzivní aktivitu k zastavení ruského imperialismu ve střední Evropě. Zmocnil se jich pocit, že Sovětům skočili na lep a že celá Jalta jako „fiasko“ byla sovětským podvodem. Už 11. března 1945 psal Roosevelt Churchillovi: „Jsem plně rozhodnut, nenechat si vyklouznout z ruky rozhodnutí, která jsme učinili na Krymu, a podniknu přirozeně všechno, co je v mých možnostech, abych pohnul Stalina k jejich čestnému plnění“⁶⁷. 13. března přesvědčoval Churchill Roosevelta, že západní velmoci „stojí před obrovským fiaskem, ano zhroucením všeho toho, co bylo upraveno v Jaltě“⁶⁸. Prezident se vzpíral takové hodnocení přijmout a odmítl termín „fiasko“, „dokud neučiníme všechno, abychom odstranili potíže, které vyvstaly v moskevských jednáních“⁶⁹.

19. března prezentovali Harriman a Clark Kerr podle instrukcí Washingtonu a Londýna po domluvě obou velmocí společné memorandum Molotovovi, které prověřovalo jaltská usnesení o Polsku. Zdůrazňovalo, že v Jaltě nebylo ani pro provizorní vládu ve Varšavě ani pro SSSR sankcionováno právo veta v otázce, kteří polští politikové mají být pozváni do Moskvy. Molotov tvrdil ve své odpovědi z 23. března, že je to „zcela nesprávné“ a že to porušuje jaltské rozhodnutí o charakteru a funkci varšavské provizorní vlády. Harriman připomněl Molotovovi hned týž den, že v Jaltě bylo v otázce vytvoření polské definitivní vlády slovo „zvětšena“ (tj. Komunistický lublinský Komitét) zamítnuto a nahrazeno slovem „přetvořena“⁷⁰.

27. března se obrátil Churchill znovu na Roosevelta obsáhlým poselstvím, v němž konstatoval zásadní poznatek: „Byli jsme Rusy zaskočeni: články Deklarace o osvobozené Evropě ruskou vinou nedojdou žádné aplikace na východní Evropu. Existuje zřejmě už jen jediná možnost obejít doznání našeho totálního neúspěchu, totiž neopouštět naši dosavadní interpretaci jaltské dohody.... Bylo by neblahým znamením, kdybychom byli odmítnuti, neboť odmrštění by se muselo hodnotit v souvislosti s celým ruským stylem jednání poslední doby, který se vůbec nesrovnává s duchem Jalty“.... Ke konci odsuzuje Churchill „ruské zdráhání realizovat proklamaci o osvobozené Evropě“⁷¹. Ve své odpovědi uvedl prezident, že rovněž pozoruje „se starostí, zármutkem a obavou od krymské konference se uplatňující postoj Sovětů“⁷².

Churchill koncem března 1945 rozpoznal, že po porážce společného nepřítele „neznal a neviděl ruský imperialismus a komunistická ideologie žádné hranice pro svoje expansionistické choutky a posléze i pro usilování o světovládu“⁷³ a navrhl odtud promyšlenou nutnou strategii Západu: 1) Sovětské Rusko se stalo smrtelným nebezpečím pro svobodný svět; 2) proti jeho násilnému postupu musí být okamžitě vytvořena obranná fronta Západu; 3) tato fronta se musí zřídit tak daleko na východě Evropy, jak jen je možno; 4) Berlín předsta-

vuje nejpřednější a vlastní cíl ofenzívy anglo-amerických armád; 5) osvobození Československa a vstupu amerických jednotek do Prahy připadá ten nejdůležitější význam; 6) především a na prvním místě se musí všechny hlavní evropské sporné otázky mezi Západem a Východem beze zbytku vyřešit dříve, než západní spojenci se vzdají jakékoli části německého území, jež dobyli. Churchill po dosavadních marných pokusech spatřoval jedinou cestu k naplnění této strategie v tom, aby západní divize předešly ve střední Evropě sovětské síly a postoupily bezohledně co nejdál na východ Evropy jako garant jaltských usnesení o uskutečnění demokracie pro osvobozené národy.

Toto hledisko obráží už jeho dopis Rooseveltovi z 1. dubna 1945. Britský premiér se ptal prezidenta, zda jejich rozhodující přínos pro vítězství nevyvolá u Rusů dojem, že mají právo zaujmout pozici, která pro budoucnost nechá očekávat největší a nejvážnější potíže? „Hrozí vskutku nedozírná katastrofa, budeme-li se věrně držet dohod, zatímco Sověti – aniž by se v nejmenším starali o uzavřené závazky – uchvátí vše, co budou moci dostat... Myslím proto, že z politického stanoviska musíme postoupit tak daleko na východ Německa, jak jen budeme moci, a bezpodmínečně obsadit Berlín, bude-li nám ležet na dosah“⁷⁴. Potřebu co nejpronikavějšího postupu západních armád na východ specifikoval Churchill ještě před poselstvím do Washingtonu 31. března v apelu Eisenhowerovi, jehož žádal naléhavě o změnu jeho operačního plánu a o americké překročení Labe. Povolí-li odpor nepřítele, jak se dá očekávat, „proč byste pak neměl překročit Labe a proniknout tak daleko jak možno na východ?“ ptal se premiér nejvyššího velitele a dodal: „To má důležité politické zpětné důsledky“⁷⁵. Tady už šel Churchill ve svém cíli do krajnosti.

Zatím 1. dubna napsal Churchill relativně neútočně Stalinovi, že „podle našeho názoru nebyl duch a zčásti ani písmeno Jalty v moskevských rozhovorech dodrženy“⁷⁶. Stalin nereagoval, protože měl týž den jiné starosti. Rovněž 1. dubna bylo Stalinovi totiž předáno rozsáhlé Rooseveltovo poselství z téhož dne⁷⁷. „Musím Vám už jednou dát na srozuměnou svou vážnou obavu z nepovzbudivé stagnace pokroků při uskutečňování politických rozhodnutí, dosažených v Jaltě zvláště v polské otázce“, varoval prezident Stalina. „Naše jaltská usnesení byla dobrá. Právě proto, že tato rozhodnutí vyvolala takové naděje a očekávání, hledí se s nejvyšší pozorností na to, zda se plní. V mnohém ohledu nemám vůbec porozumění pro evidentní lhostejnost Vaší vlády. Nechápu, proč se s Rumunskem nezachází podle principů Deklarace o osvobozené Evropě.... Jestli budou Rusové i dál trvat na ‚z nouze zakrytém pokračování‘ současného varšavského režimu, bude americký lid posuzovat dohodu z Jalty jako těžký omyl“. Pobouřený Stalin reagoval na Rooseveltovo poselství 7. dubna podrážděným zjištěním, že polská diskuse zůstala trčet na „mrtvém bodě“ a obvinil ze zodpovědnosti za to Harrimana a Clark Kerra, kteří se údajně odklonili od jaltských rozhodnutí:

zdráhají se totiž uznat, že lublinsko-varšavský režim musí tvořit „jádro“ transformované polské vlády⁷⁸. To bylo nové jasné porušení Jalty.

Eisenhower Churchillovy apely z 31. března a 2. dubna na postup Američanů co nejdál na východ nepochopil a 5. dubna 1945 jeho žádosti kategoricky zamítl pro svoje rezortní vojenské úvahy, nepřipouštějící politické motivy operací⁷⁹, ačkoli den předtím na něj naléhali britští šéfové štábů v čele s Montgomerym, aby táhl na Berlín i Prahu⁸⁰. Churchill odpověděl Eisenhowerovi 7. dubna a upozorňoval ho naléhavě, že „je krajně důležité, abychom podali Rusům ruku co možná nejdál na východě. Vídeň je pro nás sice už ztracena, Praha ale v žádném případě a Váš postup na Drážďany a podél jižního údolí Labe včetně Prahy by byl pro vás zcela určitě dosažitelný během příštích tří týdnů“⁸¹. O pět dní později zemřel Roosevelt. Po přirozeném vakuu obrátil se Churchill 18. dubna na nového prezidenta Trumana se stejným apelem jako 1. dubna na Roosevelta. Podnětem jeho apelu byla Eisenhowerova úvaha z poloviny dubna, která v důsledku mnohem rychlejšího postupu spojeneckých armád v Německu, než jaký Ike očekával ještě ve svém plánu z 28. března, už poprvé připouštěla „operace spojeneckých armád bez ohledu na demarkační linie“⁸², tedy pochod západních divizí do sovětské zóny. To měl 18. dubna na mysli Churchill vůči Trumanovi – využití prázdného prostoru ve středním Německu a v Čechách, ale nejistý prezident se vyjádřil k jeho požadavku vyhýbavě.

Nejhorší obavy Churchillovy potvrdil Stalinův dopis do Londýna z 24. dubna, provokativně načasovaný těsně po demonstrativní spojenecké smlouvě Moskvy s varšavskou vládou, nerozšířenou ještě podle sovětských závazků z Jalty o londýnské členy polského exilu. „Ačkoli nevím“, psal Stalin Churchillovi, „zda v Řecku byla zřízena vskutku reprezentativní vláda, zda belgická vláda je opravdu demokratická, nevměšovala se sovětská vláda, i když nedotázána, do formování těchto vlád, protože je si plně vědoma, jaký význam mají Řecko a Belgie pro bezpečnost Velké Británie“⁸³. To byla tvrdá řeč, hrozivý náznak příštího dělení Evropy, bezostyšné doznání nerespektovat jaltské závazky Moskvy. Stalinův dopis musel utvrdit Churchillovo odhodlání za každou cenu pohnout Washington k tomu, aby americké divize pronikly co nejhluběji do středního Německa, do ČSR a do Rakouska. Ale Washington zatím přece jen svoje tupé prosovětské stanovisko revidoval. Truman už 22. dubna, dva dny před Stalinovým dopisem do Londýna, obořil se na Molotova, když ten se na cestě do San Francisca k zakládacímu shromáždění OSN zastavil ve Washingtonu, a ostrým tónem mu prohlásil, že USA jsou ochotny loajálně plnit jaltské dohody a že on očekává i od Sovětského svazu, že bude Jaltu dodržovat⁸⁴. Na poradě v Bílém domě 29. dubna 1945 se Truman, Stettinius a Forrestal pod vlivem Harrimana vyslovili pro tvrdý postoj vůči SSSR, odlišný od rooseveltovské usmiřovací politiky. I když generál Marshall upozorňoval, že revize vztahu

k Moskvě by mohla vést k sovětské neúčasti na válce proti Japonsku, uzavřel prezident poradu zjištěním, že v dosavadní politice k Sovětskému svazu se nedá dál pokračovat a uvažoval dokonce o americkém odstoupení od Jalty, kterou SSSR stejně soustavně porušuje, takže Jalta začíná ztrácet smysl a hodnotu⁸⁵. Týž den zaútočil Churchill na Stalina kvůli sovětskému porušení Jalty v Rumunsku a Bulharsku. Protestoval proti sovětskému vyloučení západních velmocí z těchto zemí jako proti „nepřípustnosti“ a dal mu najevo, že způsob, s jakým vůči nám postupují Stalinova podřízená místa, „nás velice odpuzuje“⁸⁶. Zklamaný Churchill podal závěrečnou pasivní bilanci svého zoufalého bezvýsledného úsilí v instrukci Edenovi do San Francisca 4. května 1945, tři měsíce po prvním dnu Jalty, v níž depresivně určil „ruskou hranici“ a „ruskou kontrolu“ v Evropě a snil o sovětských „závazných ujištěních“ v „rusifikovaných nebo Rusy kontrolovaných zemích Podunají se zvláštním zřetelem k Rakousku, Československu a Balkánu“⁸⁷.

Zjištění, že v Jaltě samotné nikdy a nijak k žádnému dělení světa nedošlo, pro analýzu jaltské legendy nestačí. To zjištění totiž vůbec neznamená, že východní a střední Evropa nebyla západními velmocemi vskutku opuštěna a vydána Sovětům, jenže dávno před Jaltou a bez jakékoli souvislosti s ní. Výchozí polohou bude zřejmě rozpornost, na kterou už před lety poukázal německý historik⁸⁸: Spojené státy a Velká Británie bojovaly v druhé světové válce o své životní a mocenské sféry, malé národy ale o své životní uplatnění vůbec, SSSR o obojí. Politická váha tří protinacistických velmocí vykazovala od června 1941 takovou sílu, že malým národům, členům protinacistické koalice, sotva zbýval prostor pro jejich vlastní zájmy a musely zápasit o život nejen proti nacismu, ale neméně i uvnitř protiněmecké koalice proti velkým spojencům. Takový dvojitý existenční zápas, vedený proti silám vzájemně nepřátelským, zatěžoval především státy situované na předělu mocenských sfér Sovětského svazu a západních velmocí – Polsko a Československo.

Ve svých důsledcích prosovětská a protičeskoslovenská americká politika se poprvé prosadila už v Atlantické chartě z 12. srpna 1941 – tři a půl roku před Jaltou. Roosevelt osobně i jeho State Department při jejím uzavření prakticky nadiktovali Britům smluvní zakotvení osudného stanoviska, že západní spojenci před koncem války nepřijmou žádný závazek o poválečné teritoriální úpravě osvobozené Evropy⁸⁹. Už za přípravy Atlantické Charty naléhal Roosevelt na Churchilla 14. července 1941, aby anglosaské mocnosti neprejudikovaly řešení evropské problematiky takovou zátěží, jaké byla vystavena versailleská mírová konference právě konkretizovanými teritoriálními závazky Čtyřdohody, uzavřenými před koncem první světové války⁹⁰. Obava, aby poválečná politická organizace Evropy a její bezpečnostní systém neselhaly stejně jako versailleský systém, nefigurovala v americké argumentaci vůči Británii jinak než jako vý-

věsní štít, za kterým se hromadilo pod pultem docela jiné zboží – americké úsilí o vyřazení Británie jako prvořadého faktoru ze světové politiky a o převzetí dosud britské velmocenské funkce Spojenými státy.

Beneš a jeho spolupracovníci postihli nebezpečný dosah klauzule Atlantické Charty, jejíž odstup od teritoriálních výměrů ve střední Evropě dovoloval proměňovat ji v kompenzační objekt velmocí, stejně jako pochopili hrozbu onoho omezení pro nespornost budoucí pozice ČSR. Proto vystoupila londýnská exilová vláda na londýnské konferenci 24. září 1941, kde SSSR a ostatní Spojenci přistoupili k Atlantické Chartě, s výhradou, že „československá vláda i československý lid důvěřují, že uplatnění Atlantické Charty bude přizpůsobeno zvláštním okolnostem a potřebám různých částí Evropy, a jsou si jisti, že jedině tak budou obnoveny životní zájmy a suverénní práva ČSR“⁹¹: americké opuštění střední Evropy v Atlantické Chartě nemohlo Beneše nesvádět k depresivnímu podezření o převodu jeho země pod sovětskou kontrolu.

Věděl či nevěděl o rozhovoru Ralpha Stevensona „Principal Private Secretary“ britského Foreign Office, s Anthony Berlem, podtajemníkem State Departmentu, 15. září 1941, v němž měl britský diplomat doznat, že britská vláda už napůl přislíbila Moskvě sovětské ovládnutí Polska, ČSR a Jugoslávie?⁹² Že spolehlivost údaje, známého jen z amerického pramene a chybějícího v aktech britského zahraničního úřadu, se nedá ověřit, pokud jde o britský původ takové ochoty, podkládané patrně Američany anglické politice, jak nasvědčuje Edenovo stanovisko o čtvrt roku později, není tak podstatné jako vysoká intenzita dokladů téhož smyslu od přelomu let 1941/1942 – vždy ale jen z americké strany. Za příprav anglo-sovětské spojenecké smlouvy, uzavřené v květnu 1942, žádal Stalin na Edenovi 16. prosince 1941 v Moskvě vydání celé oblasti mezi Finskem a Rumunskem včetně ČSR do sovětské moci a navrhoval uznat jeho požadavek v tajném britsko-sovětském protokolu⁹³. Eden to po poradě s Churchillem 20. prosince tvrdě odmítl a krátce nato v memorandu pro britský válečný kabinet z 28. ledna 1942 varoval před sovětskou expanzí ve východní a střední Evropě, požadoval včasné, pro Sověty závazné dohody, jež by uchvácení střední Evropy Moskvou zabránily, zároveň ale zjišťoval, že Spojené státy jeho názor nesdílejí a projevují nepřijatelnou toleranci vůči těmto sovětským požadavkům⁹⁴.

Byli Američané vskutku tak neschopni reálného odhadu, závěru a činu, který by odpovídal situaci? Nebo prostě a priori odmítali všechno, co navrhoval Londýn? Či dokonce už tehdy uvažovali o konceptu „atlantické civilizace“, do něhož se jim všechny oblasti mimo užší západní Evropu nehodily, a o protilehlé „civilizaci euroasijské“, již tyto oblasti dávali v plen? Jisté je, že týž americký diplomat, který podkládal prioritu v kapitulaci před Sověty britské politice, vytyčoval 24. února 1942 už jakousi sovětskou variantu Monroeovy doktríny zto-

tožněním vztahu SSSR k východní a střední Evropě se vztahem USA k západní hemisféře, a 9. března 1942 už ohlašoval dalekosáhlou americkou ústupnost vůči sovětskému postupu do střední Evropy doznáním, že sovětský „bezpečnostní zájem“ musí být bezpodmínečně uspokojen⁹⁵.

Churchill a Eden za účinné podpory vedoucích úředníků Foreign Office Sira Alexandra Cadogana, Sira Orma Sargenta a Davida Robertse si přesně uvědomovali životní potřebu smluvně zakotveného, koordinovaného anglo-amerického tlaku na Moskvu k záchraně aspoň Polska, Československa a Maďarska a k dosažení závazných sovětských garancí k jejich nezávislosti, dokud nedojde na východní frontě k obratu v sovětský prospěch⁹⁶. Proto naléhali 19. – 22. července 1942 v Londýně na Harryho Hopkinse a Sumnera Wellese, osobní pověřence Rooseveltovy. Britský požadavek, aby na první moskevské konferenci se Stalinem (12.–16. 8. 1942) zaujali Anglo-Američané nekompromisní pozici, která by uváděla další udržení sovětské fronty přísunem materiálu i její odlehčení otevřením druhé fronty v roce 1943 v přímou závislost na okamžité smluvní garanci Moskvu, že hranice Sovětského „bezpečnostního zájmu“ se zastaví před polsko-československo-maďarskou linií, ale američtí diplomaté stroze odmítli jako „nestoudné vydírání ve stylu kolonialismu 19. století“⁹⁷.

Za čtyři měsíce, v prosinci 1942, přinesl obrat válečného vývoje na východní frontě zhroucením stalingradské a kavkazské ofenzívy Wehrmachtu přesně podle britského očekávání západním velmocem ztrátu výhodné pozice, z níž mohly dosáhnout sovětských koncesí a garancí v otázce střední Evropy. Československá exilová vláda, informovaná koncem července a počátkem srpna 1942 o katastrofálních amerických představách poválečné prosovětské organizace Evropy, postihovala v září 1942 opětovně, že „Amerika je špatně informována o evropských věcech, dochází k nesprávným závěrům, v některých zásadních věcech by chtěla jít příliš rychle příliš daleko.... Dosavadní systém, v němž Anglie chce přitáhnout Ameriku ke spolupráci tím, že jí vědomě a záměrně předává vedení, může vésti ke krachu. Spojené státy mají svůj vlastní názor, závislý na tom, jak se jim jeví z dálky evropské poměry a jak si je dosti často primitivisticky představují“⁹⁸. Na jaře a v létě 1943 se v československých vládních kruzích v Londýně stále ještě pěstovala rezervovaná naděje, že na teheránské konferenci Velké Trojky, projektované na závěr toho roku, by se ještě dala prosadit korektura amerického přihrávání střední Evropy Moskvě, ale už za příprav této konference opravňovala americká argumentace silnou skepsi.

Americký velvyslanec v Moskvě Standley hledal 28. dubna 1943 „jádro jakékoli evropské vlády v SSSR a jeho geografických a strategických zájmech“⁹⁹. Sovětský velvyslanec v Londýně Majskij koncem srpna 1943, veden snahou o oklamání Londýna a neutralizaci britského odporu, uváděl Edena do rozpaků

alternativou: buď rozdělení Evropy ve východní zájmovou sféru pro Sovětský svaz, jež by zahrnovala hlavně Polsko a Československo, nebo v západní sféru anglo-americkou za podmínky vyloučení každého partnera z druhé sféry nebo sjednocení Evropy za podmínky uznání zájmů každého partnera v příslušné části Evropy¹⁰⁰. Eden přirozeně souhlasil s alternativou druhou, uniklo mu ale, že i ta prejudikuje sovětizaci střední Evropy. Naopak Cordell Hull v notě Molotovovi ze 24. září 1943 přímo nabízel Moskvě sovětizaci střední Evropy: „Zřízení a kompetenční vybavení civilních správ v osvobozených území musí být omezeno a hlavní zodpovědnost za vnitřní poměry těchto zemí musí být s ohledem na americké zájmy co nejdéle ponechána velmocem“¹⁰¹. Upřesnění jaké Sovětům naservíroval americký státní tajemník dva měsíce před Teheránem, muselo znít v Moskvě jako trouby andělské – dovolovalo hrubé mocenské zásahy v Německu i ve státech, jež byly obětí nacistické agrese, a porušovalo základní postuláty Atlantické charty hned dvakrát: omezením pravomoci „civilních správ“, tedy vlastních vlád, a absolutizací velmocí v utváření politického života i přes vůli a proti vůli lidu, i přes zastoupení a proti zastoupení lidu. Nadto motivace „americkými zájmy“ (jakými a kde?), vykupovanými cynickým politickým kšeftem za nevyřčené zájmy sovětské, už přímo implikuje globální bilaterální konstelaci evropskou. Byl-li Beneš varován právě v těch dnech před Sověty, „kteří s námi udělají totéž, co s polským komitét“, pak měl být varován i před Američany. Obviňovali Moskvu, že „s námi hraje“, měl stejnou hru vidět i ve Washingtonu¹⁰².

Na teheránské konferenci tří velmocí (28. 11–1. 12. 1943) se stal Stalin poprvé svědkem Rooseveltova demonstrativního distancování od Churchilla, Stalin toho využíval tím spíše, že Roosevelt se v Teheránu scházel sám se Stalinem za zády Churchilla, jemuž se vyhýbal a odmítal i jeho pozvání ve dvou, aby nevyvolával Stalinovu „nedůvěru“¹⁰³. V rámci diskuse o Polsku si dokonce mohl Stalin dovolit provokativní sondáž, zda si západní delegáti „myslí, že chce spolknout Polsko? Eden odpověděl, že nevědí, co vše Rusko zamýšlí spolknout. Kolik nechá nesežráno? Stalin prohlásil, že Rusové nechtějí nic, co patří jiným národům“¹⁰⁴. Všimněme si: Stalin vnesl do diskuse výraz „spolknout“ bez jakéhokoli podnětu a setkal se s reakcí jen u Edena, kdežto Američané mlčeli a ověřili tak Stalinův předpoklad. Šlo ovšem jen o okrajovou epizodu, která do programu konference nijak nezapadala: Teherán byl konferencí převážně strategickou, svolanou ke koordinaci operací západní a východní fronty à konto sovětského postupu k předválečným hranicím SSSR a už za pět měsíců očekávané spojenecké invaze v Normandii. Na takové konferenci na politické problémy ani nemohla přijít řeč a už proto byla každá debata o údajném dělení Evropy v Teheránu vyloučena.

Německo bylo sice v Teheránu rozděleno, ale jen do ryze vojenských operačních zón, v žádném případě do zón politických, o státech nacisty obsazených ani nemluvě. Že identifikace zón okupačních a mocenských je nepřijatelná, jsme

si už řekli. Průkazné naopak je – nejen ze západních a sovětských pravomocí, ale i z výslovně zahořklé Benešovy stížnosti de Gaullovi v Marakeši v lednu 1944 – že Československo bylo jediným státem východně od čáry Hamburg – Mnichov – Benátky, o kterém v Teheránu nepadlo ani slovo¹⁰⁵. Proč vlastně? Dá se to vyložit jako sovětská vyhýbavost, jen aby na ČSR nepřišla řeč? Nebo jako západní jistota Sověty nedotknutelným a neohrožitelným postavením republiky? Nebo rozhodoval americký zájem na striktním dodržení Rooseveltovy linie už od Atlantické Charty, nezatěžovat společnou dohodu o budoucí mírové organizaci rušivými dílčími otázkami? Nezdá se – v Teheránu se přece mimo Polsko mluvilo i o Rakousku, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku, Finsku a nedá se vyloučit, že odpověď na otázku, proč poválečný osud ČSR nesdílelo také Rakousko a Finsko, by mohl event. podávat snad teheránský rozpor mezi mlčením o ČSR a jednáním o Rakousku a Finsku.

Tak či onak, jisté je, že Teherán otevřel cestu k sovětské hegemonii ve východní a střední Evropě právě oním mocenským vakuem v tomto prostoru, jež z geografických důvodů mohly nejpravděpodobněji vyplnit Sověty. Přesto Teherán nelegitimized faktické dělení světa o nic víc než Jalta. Je jasné, že ono dělení Evropy, nikoli provedené deklarativně a smluvně, ale přijaté jako průvodní jev zajištění sovětského „bezpečnostního zájmu“ postupem Rudé armády do střední Evropy, se chápalo jako mlčky uznávaná politická realita, vytvořená mezi létem 1941 a zimou 1943 výhradně americkou sterilní politikou, realita, kterou ještě bylo možno reálně korigovat poslední cestou – vojenskými operacemi západních armád před Rusy.

Jak mezi dohrou Atlantické Charty a předvečerem Jalty utvářel poměr západních vlád k otázce osvobození Československa, jestliže jeho budoucnost, jak jsme viděli, byla v letech 1941–1943 vydána Sovětům? Je paradox, že nechybělo na příslibech o zájmu zejména Británie na západních pozicích v ČSR a na jeho osvobození západními silami. Tak 21. ledna 1942 řekl Beneš Edenovi: „Angličané by měli mít přímý zájem na tom, aby si, podporující nás v základních potřebách našeho státního života, zajistili přiměřený vliv v naší zemi, tím spíše, že ruský vliv bude v celé střední Evropě po válce velmi silný“¹⁰⁶. 24. března 1942 ujistil Ripka velvyslance Nicholse: „Záleží nám nesmírně na tom, abychom nebyli nuceni opírat se jen o Rusy nebo především o Rusy, protože se chceme stejně tak opírat o Anglii“¹⁰⁷. Poté je v pramenech téměř dvouletá pauza. Teprve 10. února 1944 zdůrazňoval Masaryk Nicholsovi, že československá vláda vřele uvítá z britské strany vše, co by mohlo vyloučit nebo aspoň podstatně oslabit sovětský vliv na Československo¹⁰⁸. V březnu 1944 mnozí členové exilové vlády v čele s Masarykem a Ripkou, znervóznění sovětským postupem, nepřestávali apelovat na své britské přátele, aby západní velmoci urychlily invazi. To neuniklo sovětské diplomacii, která počátkem dubna 1944 odhadovala,

že československá vláda je „z 85 procent příkloněna k Západu a jen z 15 procent k Východu“, a to přes spojenecký pakt ČSR s Moskvou z prosince 1943¹⁰⁹.

Během května 1944 dával Beneš vůči Foreign Office opětovně najevo své přání, aby Británie demonstrativně projevovala svůj zájem o Československo¹¹⁰. Těsně po 20. květnu 1944, dva týdny před invazí, americká a britská vláda odpověděly Benešovi na jeho apely na obsazení ČSR angloamerickými divizemi, že se zatím nepředpokládá účast jejich armád na boji o osvobození Československa¹¹¹ – to přineslo do řad londýnského exilu otřesný pocit zklamání všech nadějí, jistě v současné mezinárodní situaci naivních. 20. října 1944, den po Stalinově souhlasu s Jaltou, ujistil Nichols Beneše, že mu přeje, aby Československo bylo obsazeno západními armádami dříve než Rusy. Beneš si nesmí myslet, dodal diplomat, že Západ ztratil o ČSR zájem: „Máme eminentní zájem na tom, aby se Československo nestalo součástí sovětské zájmové sféry. K tomu bychom nemohli nezájmově přihlížet“¹¹² – to zase znělo nadějně. Podobně bylo řečeno ještě 7. prosince 1944 velvyslanci Hurbanovi na State Departmentu ve Washingtonu: „State Department má zájem na tom, abychom si nemysleli, že Spojené státy ztratily o nás zájem a že nás považují za východní sféru vlivu“¹¹³ – dokonce i Američané tedy jakoby naznačovali revizi svého absurdního stanoviska ve prospěch Moskvy.

První příležitost západních velmocí korigovat sovětské porušování Jalty a expanzi Sovětů do střední Evropy po Jaltě vojenskými operacemi západních armád, které by předešly Rusy, se naskytla už dva týdny po krymské konferenci. 26. února 1945 obrátil se SS-Obersturmbannführer Kurt Wolff, vrchní velitel svazů SS v Itálii a úzký důvěrník Himmlerův, na americkou zpravodajskou službu ve Švýcarsku s nabídkou lokální kapitulace Wehrmachtu v severní Itálii. Nabídka nebyla a priori odmítnuta a 8. března přijel Wolff tajně do Curychu, kde se sešel s šéfem americké tajné služby Allanem Dullem. Na jeho intervenci v hlavním stanu polního maršála Alexandra, vrchního velitele spojeneckých sil v Itálii, v Casertě¹¹⁴ přijeli 15. března do Bernu inkognito zástupce šéfa štábu 5. US armády generál Lyman Lemnitzer a Ic vrchního velitelství spojeneckých armád v Itálii, britský generál Terence S. Airey, aby se sešli s Wolffem. Účelem schůzky, která se konala 19. března v Bernu, bylo jen prověření Wolffových plných mocí, ještě žádné jednání o kapitulaci, o níž tam bylo dohodnuto, že bude podepsána v Casertě 26. března¹¹⁵.

Churchillovi bylo hned jasno, že dílčí německá kapitulace v Itálii vyvolá silnou sovětskou nedůvěru: dovolovala spojeneckým armádám bez nacistického odporu v Itálii a proti nepatrné obraně v Rakousku proniknout hladce k Vídni a daleko za ni do Čech a k Labi¹¹⁶. Proto 12. března informoval britský velvyslanec v Moskvě sovětskou vládu o tomto kontaktu a dodal, že má probíhat

v dohodě s Rusy¹¹⁷. 13. března sdělil Harriman Molotovovi, že jde pouze o předběžné rozhovory, týkající se jen sekundární angloamerické fronty, k prověření německých plných mocí a že budou-li úspěšná, západní spojenci očekávají sovětské delegáty v Alexandrově hlavním stanu¹¹⁸. Ale Molotov 16. března sdělil britskému velvyslanci v Moskvě, že sovětská vláda shledává postup britské vlády „zcela a úplně nepochopitelným a nevysvětlitelným, protože nedává Rusům žádnou možnost vyslat svoje zástupce do Bernu“¹¹⁹. 21. března instruoval Londýn svého moskevského velvyslance, aby sovětskou účast v Bernu odmítl s tím, že nejde vůbec o vlastní kapitulaci jednání, a pověřil ho, aby Moskvu znovu ujistil, že v Bernu se prověřují jen plné moci německých emisarů a že vlastní jednání proběhnou v Casertě, k nimž má sovětská vláda vyslat svoje delegáty; zároveň měl kategoricky vyvrátit Molotovovo obvinění Spojenců, že porušují dohodu tří velmocí o bezpodmínečné kapitulaci Německa¹²⁰. Nato Molotov 23. března 1945 adresoval britskému velvyslanci tuto nótu: „Už dva týdny se vedou za zády Sovětského svazu, který nese hlavní tíhu války proti Německu, v Bernu jednání mezi zástupci německého vrchního velitelství (sic!) a zástupci britského a amerického vrchního velitelství (sic!). Sovětská vláda nespátřuje v tomto případě žádné nedorozumění, nýbrž něco mnohem horšího“. Zároveň trval na tom, aby kontakty v Bernu byly okamžitě přerušeny a aby byla odvolána každá myšlenka na kapitulaci jednání, nebudou-li sovětské zástupce připuštěni k rozhovorům v Bernu. „Jinak by byla sovětská vláda nucena spatřovat v tom jednání, namířené proti SSSR, vyhradit si volnost jednání a necítit se vázána dosavadními dohodami se Spojenými státy a Velkou Británií“¹²¹.

Churchill předložil 24. března sovětskou výhrůžnou notu Eisenhowerovi a Montgomerymu, kteří byli bez sebe nad nespravedlivými a nezdůvodněnými výtkami. Eisenhower prohlásil, že má právo přijmout lokální kapitulaci všech proti němu bojujících nepřátelských sil, aniž by se musel někoho ptát: kdyby se ale zapojili Rusové, trvalo by jednání o kapitulaci Kesselringovy armády, kterou by on osobně uzavřel za hodinu, tři až čtyři týdny¹²². O den později psal Churchill Edenovi rozhořčeně, že je přesvědčen, že bude nejvhodnější Molotovův „urážlivý“ dopis nechat nezodpovězen. „Nyní musí Velká Británie a Spojené státy společně zformovat frontu proti porušení Jalty. Připouštím, že v případě kapitulace na jihu, kdybychom proti nepatrnému nebo žádnému odporu ještě před Sověty pronikli k Labi nebo dokonce do Berlína, museli by být Rusové přirozeně připraveni o nervy“¹²³. Koncem března 1945 – měsíc po Wolffově nabídce a pár dní po plánované lokální kapitulaci v Casertě – ustrnula celá aféra na mrtvém bodě pro torpédování spojeneckého záměru sovětskou obmyslností.

Necelý týden po Molotovově urážlivé notě rozhodl se Stalin, že sám vstoupí do diskuse o italskou kapitulaci: obešel ale Angličany, kterým nedůvěřoval, a obrátil se 29. března přímo na Roosevelta. „Obávám se, že Němci otevřou

frontu v Itálii angloamerickým jednotkám,“ psal mu „protože mají temný úmysl – přesunout svoje síly na východní frontu.... Tento stav irituje sovětské vrchní velení a vyvolává naši nedůvěru.“ Nadto obvinil polního maršála Alexandra z porušování Jalty!¹²⁴ Nedosti na tom. 3. dubna 1945 poslal Stalin Rooseveltovi krajně arogantní depeši, v níž tvrdil, že německý vrchní velitel na celé západní frontě (sic!) generál-polní maršál Kesselring, chce otevřít svou frontu – to je celou německou západní frontu, nikoli jen lokální frontu italskou! – a uvolnit angloamerickým divizím pochod na východ a že mu Anglo-Američané za to slíbili ulehčení mírových podmínek.¹²⁵ „Chápu, že tato separátní (sic!) jednání v Bernu nabízejí angloamerickým jednotkám velké výhody, protože jim dávají možnost proniknout do srdce Německa téměř bez německého odporu... Lze snadno pochopit, že taková situace nepřispívá žádným způsobem k udržení a posílení vzájemné důvěry našich zemí.“ Takový ostentativní projev sovětské nedůvěry Roosevelta těžce ranil. Když se chystal zodpovědět Stalinovu depeši, byl postižen mozkovou mrtvicí. Zůstane nejisté, zda rozrušení prezidenta nad Stalinovým poselstvím vskutku vyprovokovalo smrtelný záchvat, jak předpokládají mnohé osobnosti z jeho okolí, nebo zda šlo o náhodu.¹²⁶ To málo, co víme z posledních dnů Rooseveltových, zdá se nasvědčovat tomu, že *in extremis* prohlédl podvod Jalty a že byl rozlícen na moskevského diktátora, který s jeho důvěřivostí provozoval tak zákeřnou hru.

Ve své odpovědi z 5. dubna – týden před smrtí – Roosevelt Stalinovi psal: „Četl jsem Vaše poselství z 3. dubna s úžasem... Už dříve jsem Vám několikrát řekl, že 1. v Bernu neprobíhala žádná jednání, 2. že v rozhovorech nebyly dotčeny vůbec žádné politické otázky, 3. že kapitulace nepřátelských armád v Itálii nemůže být žádným porušením mezi námi dojednaného principu bezpodmínečné kapitulace, 4. že přítomnost sovětských důstojníků při všech eventuelních jednáních o kapitulaci je vřele vítána... Moje přesvědčení, že se v Bernu nikdy nevyjednávalo, mne nutí přijmout přesvědčení, že Vaše příslušné informace pocházejí výhradně z německých pramenů... Je naprosto nepřijatelné, že v sovětské vládě se zcela zřejmě rozšířil šokující pocit, že jsem bez Vašeho předběžného plného souhlasu uzavřel dohody s nepřítelem. Bylo by jednou z největších tragedií světových dějin, kdyby se po všech těch nesmírných obětech na krvi a statcích dostavil – právě v okamžiku, kdy vítězství leží před námi na dosah – takový nedostatek důvěry a takové podezření a ohrozily naše mohutné podnikání. Otevřeně řečeno, nemohu se ubránit hořkému zklamání z Vašich důvěrníků, ať jsou kdo chtějí, kteří podle překroutili jednání mých podřízených, jímž plně důvěřuji i moje jednání vlastní.“¹²⁷ Umírající Roosevelt v této depeši – svém posledním politickém projevu – konečně prohlédl Stalina a celou sovětskou politiku a zavrhl svoje dlouholeté, krátkozraké a nekriticky lehkověrné nahrávání Moskvě a jejím expanzivním cílům.

Rooseveltovo rozhořčení podnítilo příští den i Churchilla, aby protestoval důrazně u Stalina proti sovětskému zneužívání a zkreslování celé aféry. Rekapituloval historii celého kontaktu a zdůraznil, že pozvání sovětských zástupců do Alexandrova hlavního stanu k vlastnímu, opravdovému kapitulacičnímu jednání. O každém kroku spojenců v celé věci byla přece vláda SSSR průběžně loajálně informována. Premiér uzavřel brskně: „V zájmu britsko-ruských vztahů rozhodli jsme se na toto neodůvodněné a velmi urážející obvinění neodpovědět, ale ignorovat je... Buďte ujištěni, že se vám strašně divíme a cítíme se velmi uraženi, že nám Molotov přisuzoval takové jednání.“¹²⁸ Stalin, šokovaný západní reakcí na sovětské intriky, se 7. dubna Churchillovi omluvil a všechny urážky odvolal.¹²⁹ Pozdě.

Německá kapitulace v Itálii mohla být podepsána až 29. dubna; pouhé čtyři dny, které britské jednotky potřebovaly od toho dne k dosažení Brenneru (3. květen 1945), prokazují časově i teritoriálně snadno realizovatelný postup západních sil hluboko do střední Evropy s dostatečným předstihem před Rusy, kdyby ti byli netorpedovali kapitulaci v Casertě 27. března: rakousko-italská hranice 31. března – Vídeň 7. dubna (Sověti 13. 4.!) – čs.-rakouská hranice 10. dubna – Praha 15. dubna – celé Čechy a polovina Moravy po čáře Brno – Olomouc – Opava do konce dubna 1945, tedy polovina celé republiky. Proč Západ koncem března 1945 nerealizoval likvidaci italské fronty a postup do střední Evropy bez ohledu na sovětský odpor, je jasné: tři až čtyři měsíce před očekávaným koncem války si nemohl dovolit riskovat rozpad válečné koalice otevřeným rozchodem, snad i srážkou s Moskvou, jejíž vydírání o tom nenechávalo na pochybách. Jiná věc je, zda by byl Kreml k takové eventualitě vůbec sáhl, kdyby byl býval postaven před fait accompli německé kapitulace v Itálii, podepsané bez předběžné konzultace se Sověty, a zda tedy britské vyrozumění Moskvy 12. března nebylo snad osudovou chybou. Kdo ví?

Poslední velkou příležitostí aspoň zčásti zadržet sovětizaci střední Evropy přinesl neočekávaně rychlý postup americké 3. armády pod generálem George S. Pattonem k předválečné západní hranici Čech, dosažené Pattonovými tankovými čelami už 17. dubna 1945. Tím se splnily předpoklady pro realizaci politické dohody na nejvyšší úrovni – uvedené už jaltské rozhodnutí, že Berlín, Vídeň a Prahu mají obsadit ty jednotky, jež těchto měst dosáhnou nejdříve. Proč Američané po dosažení hranice Čech hned nepronikli do Československa a zůstali nečinně stát na jeho hranici plných osmnáct dní, ačkoli Sověti téhož 17. dubna teprve zahajovali útok proti Berlínu z oderské fronty a ačkoli v ČSR obsadili Brno teprve o devět dní, Ostravu o třináct dní později?¹³⁰ Po obdržení zprávy o americkém dosažení západní hranice Čech prohlásil Beneš s ulehčením důvěrně: „Kdyby Patton postupoval dál, mohl by obsadit nejen Prahu, ale celé Čechy a podstatnou část Moravy. Komunisté by tím ztratili výhodu, spočívající

v přítomnosti a aktivní pomoci Rudé armády po americkém dobytí těchto neosídlenějších a strategicky nejdůležitějších částí Československa.¹³¹ Drtina do-
svědčuje, že americké dosažení západní hranice Čech uvádělo komunistické
členy Košické vlády do vyložené paniky, neboť sdíleli Benešovo očekávání,
i když z opačného stanoviska.¹³² Týž den upozorňoval Churchill, že „Praha le-
žela našemu útoku na dosah“ a že „proti obsazení Prahy, pokud bylo vojensky
proveditelné, nestály žádné dohody.“¹³³

Vskutku po uvedené již Churchillově žádosti Eisenhowerovi ze 7. dubna,
aby postupoval do údolí Labe včetně Prahy (zde str. 122, pozn. 81), rozvinula
britská zahraniční politika intenzivní a dlouhodobou aktivitu, aby prosadila
americký postup na Prahu. Už 13. dubna 1945, ještě před dotykem české hrani-
ce Pattonem, obrátil se Eden na amerického vyslance u československé exilové
vlády Winanta s podnětem, jak důležité by bylo, kdyby Prahu osvobodila amer-
ická armáda. 15. dubna informoval Winant o Edenově iniciativě State Depart-
ment a Stettinius později prozradil, že hned po prvním Churchillově poselství
Rooseveltovi z 1. dubna informoval ještě prezidenta 5. dubna, jak podstatně by
americký postup do Prahy ovlivnil poválečný vývoj ČSR¹³⁴. Začátkem a v první
půli dubna i britští náčelníci štábů zdůrazňovali Eisenhowerovi, že postup anglo-
amerických armád co nejdál na východ bez ohledu na stanovené okupační zóny
by mohl vést po válce k novému jednání mezi spojeneckými vládami.¹³⁵ 16.
dubna, den před Pattonovým dosažením západní hranice Čech, upozorňoval
státní tajemník Sir Alexander Cadogan na Edenovu instrukci Winanta, že by
bylo politicky velmi důsažné, kdyby americké síly vnikly do Československa
a obsadily Prahu, a dotázal se ho, zda vláda USA sdílí tento britský názor.¹³⁶
21. dubna kabeloval Eden z Washingtonu Churchillovi příznačně: „Určitě mys-
líte stále znovu na Prahu. Byla by to pro Rusy dobrá lekce, kdyby Američané
obsadili české hlavní město a pak bez pochyb pozvali sovětského velvyslance,
aby se tam s nimi a s námi sešel.“¹³⁷ 22. dubna informoval Winant o Edenově
iniciativě State Department a dodal, že britský zahraniční ministr nemyslí, že
pro americký postup na Prahu by existovaly operační obtíže.¹³⁸ Týž den infor-
moval Foreign Office o Edenově iniciativě i Churchilla: dostanou-li se Ameri-
čané do Prahy, ovlivní to poválečný vývoj ČSR i sousedních zemí, dovozovala
informace FO pro premiéra. Její závěr mu doporučoval, aby navrhl Američa-
nům, aby silněji brali v úvahu politické zřetele a neomezovali se jen na vojen-
ské aspekty.¹³⁹ Tento podnět vedl Churchilla 24. dubna k osobnímu rozhovoru
s Eisenhowerem na Rýně o tomto tématu, při němž dal generál najevo, že nikdy
neměl v úmyslu postupovat do Československa, že nikdy nepovažoval Prahu za
vojenský cíl svého tažení, tím méně za cíl politický. Churchill proto dospěl
k závěru, že Eisenhower zřejmě sotva připustí velký postup do Čech, diktovaný
politickými úvahami.¹⁴⁰ Zvláště intenzivní aktivitu rozvinula britská politika

v jediný den – 26. dubna. Churchill toho dne informoval o svém osobním rozhovoru s Eisenhowerem Edena, jemuž si stěžoval, že generalissimus není schopen docenit význam Prahy a dodal, že instruoval britské náčelníky štábů, aby obrátili pozornost amerického velení k pochodu na Prahu.¹⁴¹ Ti vskutku ještě téhož dne souhlasili, aby Combined Chiefs of Staff upozornili Eisenhowera na politický význam Prahy a na naléhavou potřebu co nejdříve postoupit k Praze, aniž by se tím odsunulo konečné zničení německých branných sil.¹⁴² Rovněž 26. dubna upozornil Foreign Office náčelníka štábu War Office generála Ismaye, že v Československu nebyly nikdy určeny ani operační zóny jednotlivých armád, takže žádné vojenské ani politické dohody nebrání americkému postupu na Prahu. Kombinovaný štáb, nadřízený Eisenhowerovi, měl mu proto uložit, aby Patton vnikl do Čech a postupoval na východ tak daleko, až by se setkal s Rusy.¹⁴³ To doporučovalo koncem dubna i nejvyšší vedení spojeneckých vojsk v severozápadní Evropě.¹⁴⁴ Jeho vrchní velitel polní maršál Montgomery byl přesvědčen, že pro budoucí rovnováhu v Evropě je zásadní, aby západní armády obsadily před Rusy i Prahu: dokazoval Ikovi, že Západ musí vyhrát válku nejen strategicky, ale i politicky a že proto nelze připustit, aby Rudá armáda byla v Praze a v Berlíně před armádami západními.¹⁴⁵

27. dubna se znovu důrazně zapojila do požadavků britské politiky britská generalita: Když generál Antonov, šéf sovětského hlavního štábu, oznámil 24. dubna Eisenhowerovi, že sovětské síly vyčistí údolí Vltavy včetně Prahy, využili britští šéfové štábu v čele s Montgomerym téměř třísetkilometrové vzdálenosti sovětské fronty od údolí Vltavy (s výjimkou okolí Brna operovali Sověti stále ještě jen na východní Moravě a ve Slezsku je vázala nacistická pevnostní linie kolem Vratislavi) i dohody o postupu k Labi, která nevyklučovala spojenecké proniknutí k Labi v severovýchodních Čechách. 27. dubna předložili odtud britští náčelníci štábů za vedení maršála Alana Brooka britskému válečnému kabinetu obsáhlé memorandum, v němž sice projevíli pochopení pro Eisenhowerovo rozhodnutí nepodnikat v ČSR žádné velké operace, ale poukazovali na mimořádné politické zisky, jež by přineslo spojenecké osvobození Prahy. Proto doporučovali, aby válečný kabinet zaslal Eisenhowerovi poselství, obracející jeho pozornost k významu Prahy, se žádostí, aby vnikl plnou silou do Československa při nejbližší příležitosti.¹⁴⁶ To se také stalo 28. dubna. Ale britský požadavek torpedoval 29. dubna generál Marshall, náčelník amerického generálního štábu, instrukcí Eisenhowerovi: „Osobně a nehledě ke všem logistickým, taktickým a strategickým hlediskům se stavím naprosto proti tomu, aby se americké životy nasazovaly pro ryze politické účely;“ Eisenhower mu notoval 30. dubna, když mu telegrafoval, že „neprovede žádný pohyb, který považuje za vojensky nemoudrý, jen aby se docílilo politické výhody.“¹⁴⁷

Historický i politický pohled je na rozpacích, má-li hodnotit takový primitivismus budoucího amerického zahraničního ministra jako cynismus nebo jako grotesku, poměřeno statisíci „amerických životů“, nasazovaných třeba už po pěti letech v Koreji rovněž pro „politické účele“. Tím spíše, že americké velení tu ve stylu militaristického vyřazování politiky svévolně usurpovalo politické a mocenské rozhodování světového dosahu, protože washingtonský State Department – zřejmě pod tlakem argumentace Bohlenovy a Kennanovy – se už od prvního Churchillova apelu na Roosevelta z 1. dubna bezvýhradně a soustavně vyslovoval pro britský požadavek spojeneckého vojenského postupu co nejdál na východ Německa a Československa a opětovně doporučoval jeho realizaci.¹⁴⁸ Citace a analýza memorand State Departmentu, která ozřejmují jeho podporu „Churchillovy linie“ od východního Saska přes východní Čechy po jihozápadní Moravu, by prokázaly nejen příkré divergence mezi zahraniční politikou a vrchním velením Spojených států – tedy mezi politickým a vojenským vedením války –, ale i skandální zneužití moci, s jakým armádní vedení ústavně nadřazenou zahraniční politiku ignorovalo a přímo konspirovalo proti ní, aniž ta se proti tomu dokázala vzepřít. Myšlenkové pochody amerických velitelů z posledních dnů dubna 1945 podávají klasickou ukázkou „rezortního myšlení, odbornickosti a odcizení mezi armádou a politikou“ a plně zapadají do starší Benešovy kritiky amerického vedení války, že „nikdy se nedají vojenské věci dělat dobře, když je špatná politika, a politika se nemůže dělat, když to neumí někdo dělat vojensky.“¹⁴⁹

Na druhé straně není prostě pravda, že celé politické vedení Spojených států zůstalo až do konce nepřístupné britským argumentům, jak by se zdálo z dosavadních Trumanových negativních reakcí. Stettinius, jehož přece jen umluvil Eden v jejich rozhovorech v San Franciscu 25.–26. dubna, informoval 28. dubna 1945 State Department, že mu Eden předal tajné memorandum o obsazení Prahy americkou armádou, které naléhavě doporučil realizovat a které na amerického státního tajemníka učinilo dojem.¹⁵⁰ Stettiniovu příznivou reakcí na britské memorandum potvrdil vzápětí Eden sám, který referoval 30. dubna do Londýna, že Stettinius konečně instruoval State Department, aby připravil pro prezidenta Trumana a admirála Leahyho, jeho vojenského poradce, memorandum s naléhavým doporučením dalšího postupu 3. US-armády Pattonovy na východ a s žádostí o příslušný rozkaz Eisenhowerovi.¹⁵¹ Churchill, podnícen nadějným obratem v americké politice, poslal téhož 30. dubna Trumanovi osobní poselství, v němž žádal prezidenta, aby objasnil Eisenhowerovi politický dosah obsazení Prahy, oznamoval mu, že už vydal pokyn, aby britský štáb společně s americkým (SHAEF) vydaly Eisenhowerovi rozkaz postupovat do Československa a apeloval na Trumana, aby s takovým rozkazem souhlasil. Britský premiér podal obsáhlé zdůvodnění této žádosti v závěru téže depeše: „Není sotva

pochybnosti, že osvobození pokud možno největší části západního Československa včetně Prahy americkými silami by tam vytvořilo velmi změněnou poválečnou situaci a ovlivnilo i poměry v sousedních zemích [rozuměj v Polsku a v Maďarsku]. Kdyby naopak západní spojenci sehráli v osvobození Československa toliko nevýznamnou roli, půjde tato země stejnou cestou jako Jugoslávie. Přirozeně nesmí takový pohyb narušit Eisenhowerovu hlavní operaci proti Němcům; jsem ale hluboce přesvědčen, že na zmíněné velmi podstatné politické hledisko musí být důrazně obrácena jeho pozornost.“¹⁵²

Trumanova odpověď z 1. května byla pro Churchilla hořkým zklamáním. Prezident přijal za svůj Eisenhowerův argument, že nezahájí postup, jež považuje „z vojenského hlediska za nemoudrý“.¹⁵³ O den později sdělil Truman Churchillovi, že Eisenhower má přece jen v úmyslu postoupit do Československa, jakmile dokončí operace, jež jsou ještě v běhu. Ovšem Eisenhowerův přípis Churchillovi z předcházejícího 1. května tomu příliš nenasvědčoval; vrchní velitel oznamoval premiérovi, že jestliže se po rozbití Wehrmachtu prokáže tažení v Československu jako žádoucí a zdejší okolnosti je dovolí, směřoval by náš útok logicky proti Plzni a Karlovým Varům.¹⁵⁴ To bylo Churchillovi málo, šlo mu o celé západní Československo. Proto adresoval 2. května Trumanovi i Eisenhowerovi informaci, že cílem britské vlády v ČSR je posílit pozici prezidenta Beneše proti komunistům. Proto britská vláda zdůrazňuje Washingtonu a Eisenhowerovi zejména dalekosáhlý politický význam postupu amerických jednotek na Prahu a co možná nejdál na východ Československa, především ale co nejrychlejší obsazení Prahy.¹⁵⁵ Když ani to nepomohlo a oba adresáti reagovali na premiérovo naléhání nerozhodně a neurčitě, apeloval Churchill v noci z 3. na 4. květen znovu na Eisenhowera: „Doufám, že Váš plán Vám nezabrání v postupu na Prahu, máte-li dostatek vojska a jestliže Vás Rusové nepředejdou. Domníval jsem se, že jste se nezamýšlel zastavit, máte-li dost sil k dispozici a je-li země prázdná.“¹⁵⁶ 4. května ráno odeslal v důsledku Churchillova posledního telegramu Eisenhowerův politický poradce Robert Murphy do Washingtonu zprávu, že Britové nepřestávají naléhat, aby Američané postoupili k Vltavě.¹⁵⁷

Churchillův noční apel na Eisenhowera konečně nesl ovoce. 4. května dopoledne si zajistila Pattonova 3. armáda horské přechody do ČSR. V poledne volal Pattona jeho nadřízený, generál Omar Bradley, velitel 12. armádní skupiny, jejíž částí byla 3. armáda, a ptal se ho, kdy může zahájit útok na východ; odpověď zněla, že druhý den za úsvitu (5. května). Bradley hned vydal rozkaz, že 3. armáda nesmí překročit čáru Karlovy Vary – Plzeň – Budějovice, ale že má rozvinout silnou průzkumnou činnost směrem na Prahu. 5. května v 6.⁰⁰ zahájily dva armádní sbory 3. armády postup na Plzeň: německé síly nekladly vůbec žádný odpor, takže Američané urazili trať Aš – Plzeň (140 km) za 15 hodin.¹⁵⁸ Protože Němci při postupu na Plzeň, obsazenou 6. května ráno, se vůbec nebrá-

nili a protože State Department vyzýval Eisenhowera k dalšímu postupu, nařídil ten už 4. května ráno 12. armádní skupině generála Bradleyho, aby byla připravena k pochodu až na horní Labe a Vltavu.¹⁵⁹ Situace nemohla vypadat nadějněji a americký odpor z dubna byl jako odvád.

Mezitím se pohnuly věci ve Washingtonu. Podle Stettiniovy instrukce z 26. dubna připravil State Department pro Trumana memorandum s naléhavým doporučením dalšího postupu Pattonovy 3. armády do vnitrozemí Československa. Memorandum prezidenta důrazně žádalo, aby neprodleně vydal rozkaz Pattonovi postoupit až k Vltavě podél celého jejího toku, obsadit celou polovinu Čech západně od Vltavy včetně Prahy a vytvořit ve středních Čechách východně od Vltavy silné předmostí; tím by si Spojené státy zajistily vůči Sovětskému svazu silnější pozici a mohly by po válce vyjednat s Moskvou příznivější úpravu střední Evropy.¹⁶⁰ Truman, který měsíc tvrdošíjně příkře odmítal všechny britské apely v tom směru, dal se vlastním zahraničním ministerstvem hned přesvědčit: jenže z dosud nejasných důvodů mu bylo memorandum předloženo až 5. května, týden po Stettiniově instrukci, a Eisenhower obdržel jeho rozkaz až 7. května¹⁶¹, když už ten odvolal pochod na Prahu, který nařídil o tři dny dříve.

Co se vlastně stalo? Původně tak nadějný 4. květen 1945 se ukázal jako tragický den pro budoucnost poválečného Československa. Eisenhower toho dne kapituloval a kabeloval americké vojenské misi v Moskvě: „Žádám vás, abyste informovali sovětské vrchní velení, že zamýšlíme okamžitě postupovat na linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice a obsadit tato města. Potom budeme připraveni pokračovat v našem postupu do Československa na Labe a Vltavu za účelem vyčištění západních břehů těchto řek a v koordinaci se sovětskými plány vyčistit jejich břehy východní, bude-li toho situace vyžadovat.“¹⁶² Tento plán znamenal obsazení nejen celé západní poloviny Čech po linii Děčín – Litoměřice – Roudnice n. L. – Mělník – Praha – Týn n. Vlt., ale i celé Prahy („východní břehy“) a značné části středních Čech na východ od Prahy. Avšak americká vojenská mise v Moskvě tlumočila Eisenhowerovi 5. května, v první den pražského povstání, odmítnutí jeho projektu: „Sovětské velení žádá generála Eisenhowera, aby upustil od postupu spojeneckých branných sil za dříve stanovenou linii, aby tak bylo zabráněno možnému zmatku branných sil... Sovětské velení proto doufá, že pokud jde o postup spojeneckých armád v Československu, generál Eisenhower splní naše přání.“¹⁶³ Téhož 5. května došlo ke schůzce generála Bradleyho s maršálem Koněvem, jemuž Bradley položil otázku, zda si sovětské velení „nepřeje americkou spolupráci“ při osvobození Prahy. Americké podpory není třeba, odpověděl Koněv, sovětská operace na Prahu je už připravena a kdyby Američané postoupili dál na východ, vojska by se „pomíchala“ a došlo by ke „zmatku“ ve velení. Bradley slíbil, že 3. armáda nepostoupí z dosavadní linie, ale nedovedl pochopit, jak chtějí Sověti pronik-

nout k Praze, od níž jsou stále ještě vzdáleni několik set kilometrů; Koněv nebyl schopen odpovědět¹⁶⁴. Není úplně vyloučeno, že k „přání“ sovětského velení z 5. května došlo na přímý osobní zákrok Stalinův, na něhož se podle podezření čs. košických nekomunistů údajně obrátil Zorin a Gottwald se soudruhy, aby nedopustil, aby Američané vtáhli do Prahy dřív než Rusové¹⁶⁵.

Ještě 7. května odeslal State Department Murphymu další instrukci vrhnout 3. armádu k Vltavě, ale ta přišla už zcela opožděně, až 8. května večer, deset hodin předtím, než sovětská tanková čela dosáhla předměstí Prahy. Murphy měl nadto stále připomínat Eisenhowerovi, že ve střední Evropě je nutno obsadit americkými silami co největší území, aby se tím vylepšila americká pozice při poválečných jednáních s SSSR o úpravě Evropy.¹⁶⁶ Murphy hovořil v poslední direktivě z Washingtonu 8. května s náčelníkem Eisenhowerova štábu generálem Bedellem Smithem, který mu řekl, že pro 3. armádu by to bývala byla hračka.¹⁶⁷ Vynikající návrh State Departmentu přišel prostě příliš pozdě a byl předstížen rychlým tempem událostí. Neboť už 6. května – několik hodin po obsazení Plzně Pattonem a po zastavení amerického postupu v Holoubkově, 24 km východně od Plzně a 76 km před Prahou – Eisenhower kapituloval před sovětskou notou z 5. května a vydal rozkaz k přerušení amerického postupu na linii Karlovy Vary – Plzeň – Budějovice. Eisenhowerovu povolnost před sovětským protestem proti jeho plánu pochodu na Prahu ze 4. května, který vůbec nebyl formulován na sovětské uzance ultimativně (šlo o „přání“), aby Eisenhower musel před ním kapitulovat, i jeho neuposlechnutí 7. května došlého Trumanova rozkazu, třeba chápat jako generálovi vítanou příležitost, jak znovu demonstrovat existující příkré rozpory mezi zahraniční politikou a vrchním velením USA.¹⁶⁸

Spojenečtí velitelé v čele s Montgomerym, Bradleyem a Pattonem jsou zajedno v tom, že Prahu bylo možno obsadit z Plzně během několika hodin – mezi čely 3. armády a Prahou nebyla ani jedna německá jednotka a vzdálenost Holoubkov – Praha bylo možno hladce překonat během deseti hodin: i kdyby 3. armáda vyrazila z Plzně 6. května v 16.⁰⁰ hodin, dorazila by do Prahy už v noci ze 6. na 7. květen, nejpozději 7. května ve 2.⁰⁰, tedy víc než 50 hodin před Rusy. Murphy považoval ještě po dvaceti letech Eisenhowerovo rozhodnutí zůstat stát za jeho největší politickou chybu, jíž se dopustil během celé války.¹⁶⁹ Montgomery „nikdy nedovedl pochopit důvody“, pro které se Eisenhower zastavil¹⁷⁰, a Bradley zjišťuje, že Patton mohl být v Praze z Plzně během méně než 24 hodin¹⁷¹ (řekli jsme si už, že za 10 hodin, k překonání 76 km nebylo třeba 24 hodin). Nejvýrazněji protestoval ještě dodatečně proti Eisenhowerově kapitulaci před Sověty Patton, který by byl rád vyrazil ku Praze přes Eisenhowerův rozkaz, a vzpomínal: „Měli jsme pochodovat k Vltavě a poslat Rusy k čertu, kdyby jim to nevyhovovalo.“¹⁷² Patton ostře kritizoval Eisenhowerovo „osudné a krátkozraké roz-

hodnutí“ a otevřeně jej vyzýval, aby ani trochu nerespektoval své úmluvy se sovětským velením o Praze.

Londýnského exilu se zmocnilo zoufalství a exiloví politici byli šokováni. Ripka naléhal 6. a 8. května na SHAEF a prostřednictvím intervencí a československých oficiálních nót u Edena ve dnech 6.–8. května o americký postup na Prahu.¹⁷³ Z Ripkovy iniciativy naléhal znovu Churchill na Trumana, aby dal Eisenhowerovi rozkaz obsadit Prahu.¹⁷⁴ Od 5. května večer až do 8. května o půlnoci pětkrát apeloval na Edena Jan Masaryk, aby 3. armáda obsadila Prahu.¹⁷⁵ 7. května apeloval Churchill z československé iniciativy na Eisenhowera: „Doufám ještě, že Vaše plány nevyklučují postup na Prahu, máte-li dost jednotek a nenarazíte-li už předtím na Rusy. Myslel jsem, že není Vaším úmyslem omezit Vaše pronikání do Československa, když máte dost sil a nestojí proti vám žádné nepřátelské jednotky.“ Premiér vyzýval Eisenhowera, aby nerespektoval žádné úmluvy se sovětským velením, a věřil, že jeho odpověď Moskvě ze 6. května neznámá závazek, že americká armáda nepostoupí k Praze, neboť sebemeně nehrozí nebezpečí, že by se setkal s Rusy nejen před Prahou, ale ani ve východních Čechách. Churchill velmi naléhal na okamžitou odpověď a chtěl vědět, kdy se může sejít s generálem k nejbližšímu osobnímu rozhovoru k vyjasnění situace v Čechách.¹⁷⁶ Jenže Foreign Office už 6. května komentoval Eisenhowerovu odpověď Antonovi slovy: „Obáváme se, že to znamená, že generál Eisenhower se sám zavázal, že nepůjde do Prahy.“¹⁷⁷ Táborský jistě plným právem kritizuje po 6. květnu „odpor anglosaských mocností převzít náležitou odpovědnost a využít poslední reálnou šanci k uplatnění jejich vlivu ve střední Evropě“¹⁷⁸, i když mylně zahrnuje do své kritiky i politiku britskou. Registruje také hluboké zklamání, ano zoufalství Benešovo nad zprávou o zastavení amerického postupu na plzeňské čáře, jak se vyjádřil ještě 18. června 1945 na Pražském hradě v rozhovoru s britským diplomatem: „Rozhodnutí o zastavení postupu bylo pro něj veliké, snad rozhodující neštěstí... Cítil se jako praštěn přes hlavu, když se dozvěděl v rozhodujícím momentu, že se nedá už nic dělat.“¹⁷⁹

Poslední záchvěv americké intervence zavanul 8. května v noci. V 19 hodin toho dne předal Foreign Office v Londýně Ripkovy dokumentace nacistických zvěrstev v Praze Churchillovi a Eisenhowerovi. Po otřesu z jejich četby vydala organizace SOE (Special operation Executive) rozkaz: kdyby 9. května od půlnoci došlo v Praze k dalším totožným německým akcím, udílí se americké armádě v západních Čechách absolutní volnost zahájit bezohledný další postup na východ Československa až do setkání západní a východní fronty na Moravě. Vše závisí na tom, jaké zprávy dojdou o situaci na dosud neosvobozeném území ČSR 9. května mezi půlnocí a osmou hodinou ranní do amerického hlavního stanu. Radiový styk západních štábů s Prahou za účelem zjištění těchto zpráv

byl ale navázán s Prahou 9. května až v 9.⁰⁰ – a to už byli několik hodin v Praze Rusové.¹⁸⁰

Je charakteristické, že ještě 10. května nevědělo ani americké ministerstvo války, co se v Čechách děje, kde vlastně americká armáda stojí a jakých linií tam dosáhla, a zejména, zda přece jen nepronikla do Prahy a k Vltavě.¹⁸¹ Když Eisenhowerův štáb potvrdil 10. května, že linie Karlovy Vary – Plzeň – Budějovice platí jako definitivní, ačkoli věděl, že v Čechách se ještě bojuje a že Rudá armáda 36 hodin po sovětském obsazení Prahy dosud zdaleka ještě neobsadila všechny oblasti v západním Československu, Foreign Office též den vyslovil hluboké politování nad tímto zjištěním, dal ale Eisenhowerovi za pravdu v tom, že Američané nemohou už v Praze dosáhnout vůbec ničeho, co by pro ně bylo žádoucí.¹⁸² 14. května, šest dní po německé kapitulaci a pět dní po ruské okupaci Prahy, argumentoval State Department, že i jen západní Čechy, okupované vskutku americkou armádou, zůstávají i nadále pro Západ jednou z hlavních položek, kterou by bylo možno uplatnit z angloamerické strany v příštích diplomatických jednáních s Moskvou.¹⁸³ To byl ovšem jen zbožný sen: americká zóna zahrnovala přece necelou polovinu Čech. Téhož 14. května 1945 – a to už vypadalo o coul nadějněji a reálněji – plukovník Perkins z britské agentury SOE doporučoval v Praze, aby západní politika v Československu neponechávala volné pole vlivům a zásahům z Východu, ale aby soustavně aktivně podporovala „umírněné živly“ proti komunistům.¹⁸⁴ Ale o měsíc později americká politika definitivně a deklarativně odepsala Československo: 14. června 1945 zamítl State Department britskou notu z 31. května, která navrhovala s přesvědčivou argumentací, aby americká okupační armáda v západních Čechách zůstala v ČSR až do prvních československých poválečných voleb – tedy do konce května 1946.¹⁸⁵ Zda by ty volby v takovém případě dopadly jinak, můžeme se jen dohadovat.

Ale vraťme se na závěr ještě jednou k otázce, zda Američané mohli včas osvobodit západní Československo, na které – a hlavně na samu Prahu – kladli Sověti ještě po roce takový důraz s ostřím proti Spojencům a jejich možnostem.¹⁸⁶ Ještě po 6. květnu – tedy po Eisenhowerově katastrofálním rozhodnutí – byl americký postup do Prahy a hluboko za ni lehce proveditelný. Víme, že Churchillova podmínka, tlumočená Eisenhowerovi, zněla, že Rusové Američany nepředejdou. Jak by také mohli, když už koncem dubna narazili na střední Moravě na překvapivě tvrdý a úspěšný nacistický odpor, který je deset dní vázal těžkými pozíčními boji a který zlomili teprve 8. května – tak Olomouc obsadila Rudá armáda až toho dne v 18 hodin. Neboť 6. května, v den amerického obsazení Plzně, probíhala sovětská fronta na Moravě v severním úseku 300 km od americké západočeské linie, ve středním úseku 310 km, v úseku jižním 160 km. Sověti byli neschopni postoupit ku Praze z Moravy a museli volit předlouhou trasu z Berlína, odkud chtěli vyrazit 7. května a dosáhnout Prahu teprve po

14. květnu (sic!), více než týden po proponovaném americkém obsazení hlavního města ČSR.¹⁸⁷

6. května obsazovali Sověti teprve Krnov, Frenštát, Nový Jičín, Rožnov, Valašské Meziříčí, Holešov – operovali tedy stále ještě jen na východní Moravě, zatímco Američany dělilo od Prahy jen necelých 80 km! Dokonce až 10. května obsadili Mimoň, Mladou Boleslav, Turnov, Dvůr Králové, Novou Paku, Telč, Dačice a až 11. května Lysou nad Labem, Nymburk, Jablonec, Liberec Železný Brod, Jičín, Hradec Králové! To znamená, že po obsazení Prahy 7. května v noci by bývali měli Američané nejméně 48–60 hodin k postupu za vltavsko-labskou čáru do celých severních, severovýchodních, východních a jihovýchodních Čech. To znamená dále, že i americký postup, zahájený až 6. května po dobytí Plzně, by byl mohl bez jakýchkoli vojenských potíží a bez jakýchkoli politických rizik do 8. května ve 24 hodin dosáhnout nejen „Eisenhowerovy linie“ podél východního toku Vltavy včetně Prahy, ale dokonce i „Churchillovy linie“ ve smyslu jeho výměru „co největší část západního Československa“ z 30. dubna 1945 zhruba po čáře Varnsdorf – Liberec – Vrchlabí – Trutnov – Náchod – Kladsko – Bruntál – Rýmařov – Litovel – Boskovice – Velké Meziříčí – Třebíč – Moravské Budějovice – Vranov/Znojmo, aniž by se americké jednotky byly kdekoli dostaly do styku se sovětskou armádou. Dosažení této linie by bylo přineslo americké obsazení prakticky celých Čech a čtvrtiny západní Moravy (zhruba 57 000 km²), tedy téměř 45 procent celého státního území. Tato alternativa není hypotetickou utopií, byla reálně zcela možná, kdyby Eisenhower necouvl, a byla by musela přinést dalekosáhlé dlouhodobé pozitivní důsledky pro československý vnitropolitický vývoj po roce 1945, nemluvě o širším rozměru. Ale Eisenhowerova zbytečná kapitulace před Sověty z 6. května likvidovala poslední reálnou perspektivu vojenského korektivu politického dělení Evropy sovětským porušováním Jalty.

Co říci jako bilanci našich úvah? Byli to výhradně Angličané, kteří po soustavném sovětském bojkotování původně tak nadějně Jalty zahájili od března 1945 a zesíleně v dubnu toho roku omezovací, zatlačovací a utlumující politiku („Eindämmungspolitik“) proti Sovětskému svazu s cílem okleštit sovětský vliv, omezit sovětskou sféru a zesílit anglickou polovinu Evropy proti sovětské. Neměli v tom trvalý úspěch, protože jejich záměry soustavně torpedovala americká politika, která nekriticky ve všem nadržovala Sovětům a aktivně je podporovala.¹⁸⁸ Pokud šlo v tom směru o Československo, které Britové ve svém konsolidačním úsilí preferovali, Američané byli převážně přesvědčeni, že to podlelehlo vlivu SSSR a komunismu, kleslo v jejich satelita a nadto nejednotné představy uvnitř vlády USA byly údajně – a v tom se nedá se západní literaturou souhlasit – důrazně ovlivněny americkým odporem k „nové evropské levici“¹⁸⁹,

zejména k nekomunistické, o které naivní Američané předpokládali, že je v ČSR u moci. Netřeba dovozovat, že to je hrubý zásadní omyl, vycházející z obecné protičeskoslovenské nálady v americké pochybené politice.¹⁹⁰

Úporné úsilí udržet válečnou koalici s SSSR jako konstantu světové politiky stimulovalo po válce další stagnaci americké politiky, dokud rozpad koalice na jaře 1947 neozřejmil plnou sílu studené války, připravované ovšem Sověty už od roku 1943 a s plnou silou po Jaltě. Teprve očividné zhroucení halucinací a autosugescí, v nichž se americká politika pohybovala od podzimu 1941, přinesla vznik jaltské legendy jako iracionální pokus zdůvodnění evropské katastrofy, dovršené posteriorní politickou mytologií, která stigmatizovala vnitropolitické odpůrce konstruktérů legendy. Těm ale zcela unikala poloha, kterou vskutku právem kritizovat mohli – ztráta a popření demokratické identity, jakou představovala před Jaltou po léta politická schizofrenie statického, retardačního odklonu od střední Evropy, v níž globální předpojetí americké politiky nepostihlo ohnisko dělení světa. Nadto postrádáme v jaltské legendě onen aspekt, bez něhož je každý výklad dělení světa neplodný: mnohonásobně promeškanou reálnou šanci Západu korigovat dělení světa prostředky politickými i vojenskými – před Jaltou i po ní.

Že před zlomem vývoje na východní frontě, do prosince 1942, by byla Moskva, tehdy nejspíše ochotna ke koncesím, mohla být včasným tlakem přinucena k souhlasu s takovou budoucí organizací střední a východní Evropy, jaká by odpovídala zájmům Západu i malých národů, přesně postihuje analýza německého historika.¹⁹¹ Tato stat' dokumentuje snad absolutní platnost tohoto zjištění.

Kdybychom měli hledat motivaci pochybné americké politiky let 1941–1945, která umožnila sovětskou expanzi do střední Evropy, museli bychom podtrhnout následující faktory: 1. politicky falešně promítaný nekritický americký obdiv k trpícímu Rusku; 2. tradiční snahu americké politiky neřešit a přímo ignorovat nepohodlné, rušivé dílčí problémy; 3. nedůvěru a rivalitu USA vůči Británii, jejich snahu vyřadit Anglii ze světové politiky a převzít její dosavadní velmocenské pozice a funkce ve smyslu globální, bipolární koncepce světové politiky, omezené na dvě supervelmoci a tudíž fakticky předurčující dělení světa – jenže jen z americké strany. V tom podepisujeme postřeh Krügerův: „Die USA, die auf Grund ihrer Machtpräponderanz unter den Westmächten ausschlaggebend waren, besaßen überhaupt kein Konzept für eine differenzierte Politik gegenüber der Tschechoslowakei... Die amerikanische Regierung war in ihrer Gleichgültigkeit gegenüber der ČSR, in der mangelnden Bereitschaft, sich mit deren Problemen auseinanderzusetzen und sie als Partner zu achten,... mitschuldig an der Niederhaltung der kleinen Nationen Osteuropas durch die Sowjetunion.“¹⁹²

Odpověď na otázku, zda dělení Evropy bylo „usneseno“ na jaltské konferenci, vyznívá tedy naprosto negativně: vůbec ne Jalta, nýbrž výhradně vývoj vojenských operací v posledních týdnech a dnech druhé světové války na jedné straně, na straně druhé tupá americká ochota vykupovat fiktivní udržení válečné koalice se Sovětským svazem oběti nejvyššími determinovaly rozdělení svět. Výpovědi dvou prominentních účastníků jaltské konference opravňují závěr, že vydávat Jaltu za dělení světa je neudržitelná legenda, která už přes půl století pokrýváje realistický politický pohled. V roce 1975 prohlásil Averell Harriman: „Velké mračno mýtů a falešných informací přikrylo skutečnou podobu usnesení Jalty. Poválečné problémy nevyplývaly z úmluv docílených v Jaltě, ale z faktu, že Stalin tyto úmluvy nedodržel, a z agresivních akcí Kremlu;“¹⁹³ že základní problém Jalty není dělení světa, ale v rozpínavosti Sovětského svazu, potvrdil výmluvně pouze dva týdny po závěru krymské konference Vyšinskij: Když se Rumuni v protestu proti jeho zásahům do jejich vnitřní politiky odvolávali na jaltské dohody, prohlásil 27. února 1945 v Bukurešti: „Jalta? Co znamená Jalta? Jalta, to jsem já!“¹⁹⁴

POZNÁMKY

- ¹ Literatura o Jaltě je velmi obsáhlá a různorodá, pro i proti legendě. Srov. zejm. BUNDY, Mc. George, *The Test of Yalta*, in: *Foreign Affairs* 27 (1948–1949), s. 617–629; WAGNER, Wolfgang, *Die Teilung Europas*, Stuttgart 1960; CONTE, Artur, *Die Teilung der Welt. Jalta 1945*, Düsseldorf 1965 (nejvýraznější kodifikace legendy); CLEMENS, Diane Shaver, *Yalta, New York 1971* (vůbec nejlepší práce o Jaltě, proti legendě); LOTH, Wilfried, *Die Teilung der Welt 1941/1945*, München 1980; MASTNY, Vojtěch, *Moskaus Weg zum Kalten Krieg*, München 1980; HARRIMAN, W. Averell, *In geheimer Mission*, Stuttgart 1979; EDMONDS, Robin, *Die Grossen Drei*, Berlin 1992; GARDNER, Lloyd C., *Spheres of Influence, The Partition of Europe from Munich to Yalta*, London 1993.
- ² CONTE, A., *Die Teilung der Welt*, s. 237, 345–346.
- ³ CIALDEA, Basilio, *Yalta tra storia e mito*, Milano 1970; TÝŽ, *Itinerari dell' asseto di pace dopo la seconda guerra mondiale*, Milano 1971.
- ⁴ Např. HOUGHTON, Norris, *That was Yalta*, *The New Yorker* 23. 5. 1953.
- ⁵ HARRIMAN, Averell, *Frieden mit Russland*, Frankfurt 1960; TÝŽ, *In geheimer Mission*, Stuttgart 1979; KENNAN, George F., *Memoiren eines Diplomaten*, München 1971; BOHLEN, Charles, *Witness to History 1929–1969*, New York 1973 aj.
- ⁶ *Perepiska predsedatelja soveta ministrov SSSR s prezidentami SSA i premierministrami Velk Britanii vo vremja Velikej otečestvennoj vojny 1941–1945 g.*, Moskva 1957; *Krymskaja i Postdamskaja konferencii rukovoditelej trech velikich deržav*, in: *Meždunarodnaja Žizň XII* (1965), č. 6, s. 142–160; č. 7, s. 153–160; č. 8, s. 153–160, č. 9, s. 185–192, č. 10, s. 151–160; č. 12, s. 139–151 a *XIII* (1966), č. 6, s. 156–160, č. 7, s. 149–156, č. 8, s. 154–160, č. 9, s. 177–192; FISCHER, Alexander, (vyd.), *Teheran – Jalta – Postdam: Die sowjetischen Protokolle von den Kriegskonferenzen der „Grossen Drei“*, Köln 1968. Srov.

- BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Teheran, Jalta und Postdam aus sowjetischer Sicht*, Europa Archiv 1966, s. 803–811.
- ⁷ Stalin Rooseveltovi, Moskva 19. 10. 1944, *Briefwechsel Stalins mit Churchill, Attlee, Roosevelt und Truman 1941–1945*, Berlin 1961, s. 650–651.
- ⁸ Roosevelt an Stalin, došlo 19. 11. 1944 a Stalin Rooseveltovi, Moskva 23. 11. 1944, tamtéž s. 654–656.
- ⁹ Srov. interní záznamy zejména Ripkovy a Masarykovy, zčásti i Benešovy od 14. 8. do 9. 11. 1944 i přímou československou intervencí u Edena v této otázce z 29. 9. 1944 (Státní ústřední archiv (SÚA) Praha, l. 40, EB/Londýn 1944, BA, č. 2831–2937).
- ¹⁰ *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers 1945*, (dále jen: FRUS): *The Conference at Malta and Yalta 1945*, Washington 1955, s. 420–425.
- ¹¹ Stalin Benešovi, Moskva 23. 1. 1945 a Beneš Stalinovi, Londýn 31. 1. 1945, in: *Cesta ke Květnu*, Praha 1966, I/1, s. 476–477, 481–482.
- ¹² Stimsonovo memorandum Rooseveltovi; Washington 23. 1. 1945, *FRUS 1945: The Conference at Malta and Yalta*, s. 80.
- ¹³ Roosevelt Churchillovi, Washington 6. 1. 1945, in: CHURCHILL, Winston S., *Triumph und Tragödie I*, Frankfurt 1985, s. 389.
- ¹⁴ Churchill Rooseveltovi, Londýn 8. 1. 1945, tamtéž s. 390.
- ¹⁵ Tamtéž, s. 390.
- ¹⁶ Churchill Rooseveltovi, Londýn 10. 1. 1945, tamtéž s. 391.
- ¹⁷ KIMBALL, William F., (vyd.), *Churchill and Roosevelt: The Complete correspondence*, Princeton 1984, III, Doc. C-880.
- ¹⁸ EDMONS, Robin, *Die Grossen Drei*, Berlin 1992, s. 390.
- ¹⁹ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, I, s. 393–394.
- ²⁰ *FRUS 1945: The Conference at Malta and Yalta*, s. 117–118, 124.
- ²¹ Churchill Rooseveltovi, Moskva 22. 10. 1944, tamtéž I, 1985, s. 285.
- ²² HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 265.
- ²³ *FRUS. The Conference at Malta and Yalta 1945*, úvod.
- ²⁴ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, 1985, II, s. 10.
- ²⁵ HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 310.
- ²⁶ Tamtéž, s. 321.
- ²⁷ „Nach meiner Ansicht war es unbedingt notwendig, dass Roosevelt und Churchill alles in ihrer Macht stehende taten, um den Völkern Osteuropas eine Gelegenheit zur Bildung von Regierungen zu bieten, die Moskau freundschaftlich gegenüberstehen, aber nicht von ihm abhängig sein würden. Wenn sie auf diese Bemühung verzichtet hätten, hätte die Geschichte sie dafür verurteilt, die Interessen dieser Länder bewusst verkauft zu haben. Es handelte sich um einen ehrlichen Versuch, eine geordnete Beziehung zu Russland herzustellen, und wir gingen in der Hoffnung, geordnete Regelungen zu erreichen, bestimmte Kompromisse ein. Die Tatsache, dass wir uns, wenn auch vergeblich, darum bemühten, bürdet Stalin, dem sie auch zusteht, die Hauptverantwortung für den Kalten Krieg auf.“ Tamtéž, s. 328.
- ²⁸ LOTH, Willfried, *Die Teilung der Welt 1945*, München 1980, s. 86–87. Naopak autorův názor, že „Osteuropa allen Ausichten nach spätestens in Jalta von den Westmächten als

- sowjetischer Einflussbereich annerkannt worden war“ (tamtéž, s. 109), je do značné míry pochybný, tím spíše, že na s. 75 to autor rozhodně popírá.
- ²⁹ CONTE, A., *Teilung der Welt*, s. 255, 274; HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 311–312; GARDNER, Lloyd C., *Spheres of Influence. The Partition of Europe from Munich to Yalta*, London 1993, s. 228–229; *FRUS: The Conference at Malta and Yalta*, s. 589–590.
- ³⁰ GILBERT, Martin, *Winston S. Churchill: Road to Victory 1941–1945*, Boston 1986, s. 1171–1175; *FRUS, Yalta Papers*, s. 590; MASTNY, Vojtech, *Moskaus Weg zum Kalten Krieg*, München 1980, s. 292.
- ³¹ Bohlenovy záznamy o 2. plenárním zasedání 6. 2. 1945, *FRUS: Yalta Papers*, s. 616–619.
- ³² EDWARDS, Robin, *Die Grossen Drei*, Berlin 1992, s. 394–395.
- ³³ MASTNY, V., *Moskaus Weg*, s. 294.
- ³⁴ Bohlenovy záznamy o 7. plenárním zasedání 10. 2. 1945, *FRUS: Yalta Papers*, s. 899–900.
- ³⁵ „Diese Einigung über die Abstimmungsfrage im Sicherheitsrat war das wichtigste konkrete Ergebnis politischer Art der Konferenz von Jalta,“ hodnotí HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 323.
- ³⁶ Stalin Rooseveltovi, Moskva 11. 2. 1945, *FRUS: Yalta Papers*, s. 967–968
- ³⁷ „Aus sowjetischer Sicht war die Bilanz von Jalta eher negativ... In bezug auf die Nachkriegsordnung Europas hatte die sowjetische Delegation ihre Forderungen nicht durchsetzen können.“ LOTH, W., *Die Teilung der Welt*, s. 91–92.
- ³⁸ STETTINIUS, Edward R., *Roosevelt and the Russians. The Yalta Conference*, New York – Garden City 1949, s. 310–311, HARRIMAN, W. Averell & ABEL, Elie, *Special Envoy to Churchill and Stalin*, New York 1975, s. 444–445; BOHLEN, Charles, *Witness to History*, New York 1973, s. 217.
- ³⁹ Otiskuje CONTE, A., *Teilung der Welt*, s. 328 a FISCHER, A., *Teheran – Jalta – Potsdam*, s. 186–191; „Declaration of Liberated Europe“, *FRUS: Yalta Papers*, s. 862–863; zpráva i přijetí deklarace viz Bohlenovy záznamy z 6. plenárního zasedání 9. 2. 1945, tamtéž s. 842–843, 846–848.
- ⁴⁰ Britské záznamy ze schůzky zahraničních ministrů 9. 2. 1945, PRO London, CAB 99–31.
- ⁴¹ „Der europäischen Frage, die am dringlichsten war und für ganz Europa die weitreichendsten Folgen hatte, wurde in Jalta nur spärliche Aufmerksamkeit geschenkt“ [sic!]. EDWARDS, R., *Die Grossen Drei*, s. 395.
- ⁴² „Die Unterzeichnung der Deklaration war vom sowjetischen Standpunkt ein ernster diplomatischer Fehler. Die Deklaration konnte die Sowjetunion zwar nicht daran hindern, ihre Positionen in Europa zu konsolidieren, legte aber Standards für Osteuropa fest. Als Stalin diese Standards später verletzte und den grossen Knüppel herausholte, setzte er sich dem berechtigten Vorwurf aus, in schlechter Absicht gehandelt zu haben.“ SCHLESINGER, Arthur M., *Roosevelt's Diplomacy at Yalta*, Yalta un mito che resiste, Roma 1989, s. 152, převzato z EDWARDSE, R., *Die Grosse Drei*, s. 397.
- ⁴³ MASTNY, V., *Moskaus Weg*, s. 303.
- ⁴⁴ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 191.
- ⁴⁵ CONTE, A., *Teilung der Welt*, s. 199. Poukaz na polský precedens, který v ČSR zcela chyběl – přesídlení lublinské trucvlády do Varšavy před Jaltou a její uznání jako provizorní vlády před koncem války – neobstojí, protože takový precedent chyběl třeba i v Maďarsku.
- ⁴⁶ Tamtéž, s. 173.

- ⁴⁷ Tamtéž, s. 345–346.
- ⁴⁸ Na to poukázal LOTH, *Die Teilung der Welt*, s. 92. Ten také naznačil, že všechny delegace se soustřeďovaly na zajištění vlastní sféry vlivu.
- ⁴⁹ KRÜGER, Peter, *Die Tschechoslowakei in den Verhandlungen der Alliierten von der Atlantik – Charta bis zur Postdamer Konferenz*, in: *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*, München 1971, s. 62.
- ⁵⁰ *FRUS: Yalta Papers*, s. 93–108, STETTINIUS, *Roosevelt and the Russians*, Passim.
- ⁵¹ MASTNY, V., *Moskaus Weg*, s. 301.
- ⁵² „Als einziger unter den Grossen Drei konnte er keine grossen und positiven Gewinne verzeichnen, nur einen wichtigen negativen Erfolg. Es war ihm gelungen, die westlichen Versuche zu vereiteln, seine Handlungsfreiheit in Polen einzuschränken, und dafür waren die Zugeständnisse in den Fragen Frankreichs und den Vereinten Nationen kein zu hoher Preis gewesen. Aber er hatte seine Hauptziele in Deutschland nicht erreicht... Die Zweideutigkeit und Verschwommenheit, die auf der Konferenz geherrscht hatten, machten seinen Erfolg in der Tat zweifelhaft.“ Tamtéž s. 304.
- ⁵³ Bohlenova výpověď před zahraničním výborem senátu USA, 83. kongres, 1. zasedání 1953, s. 34.
- ⁵⁴ WILMOT, Chester, *The Struggle for Europe*, London 1952, s. 186.
- ⁵⁵ Churchill v Dolní sněmovně 27. 2. 1945, otiskuje EDWARDS, R., *Die Grossen Drei*, s. 398.
- ⁵⁶ Roosevelt v Kongresu 2. 3. 1945, tamtéž.
- ⁵⁷ Benešův záznam o jednání s Churchillem 24. 2. 1945 v Chequers, in *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*, II, Praha 1966 (dále jen: DHČP), dodatky, č. 538, s. 750.
- ⁵⁸ DRTINA, Prokop, *Československo můj osud*, I/2, Toronto 1982, s. 725–726.
- ⁵⁹ Feierabendův záznam o rozhovoru s Benešem v Aston Abbots 6. 3. 1945, otiskuje FEIERABEND, Ladislav, *Prag – London via versa*, II, Bonn 1973, s. 343.
- ⁶⁰ Tak zcela pozitivně interpretovali Jaltu vůči Ripkovi Eden 12. a 21. 3. 1945 (SÚA Praha, fond Ripka 37–17/198–209), velvyslanec Ph. Nichols vůči Feierabendovi 24. 3. 1945 (FEIERABEND, L., *Prag – London* II, 348) a ještě 16. 6. 1945 Nichols a Bruce LOCKHART v pražských rozhovorech s Benešem (SÚA Praha, EB, 49–23/831–849). Srov. o tom i depeše amerických diplomatů do Washingtonu: Harriman Stettinovi o rozhovoru s Benešem v Moskvě 31. 3. 1945, *FRUS*1945, IV, s. 432 a Kieforth Byrnesovi, Praha 4. 6. 1945, National Archives of the USA (dále jen NA) Washington, RG-59, 860 F. 00/6-445.
- ^{60a} Táborského deníkový záznam o rozmluvě s Benešem, Londýn 13. 2. 1945, Hoover Institute Archives, Stanford University, Táborský Collection, box 2. Srov. *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1931–1945*, Dokumenty, díl 2 /červenec 1943 – březen 1945), Praha 1999, č. 239, pozn. 3, s. 488.
- ⁶¹ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 91–94, HARRIMAN, *In geheimer Mission*, s. 336–338.
- ⁶² *FRUS* 1945, v, Europe, s. 509–510.
- ⁶³ W. CHURCHILL, *Triumph und Tragödie*, s. 94.
- ⁶⁴ „Ausgerechnet jetzt, da in Europa militärisch alles so glänzend steht, droht zwischen uns und Russland ein offenkundiger Riss zu entstehen...Molotov weigert sich jetzt mehr und mehr, für die Jalta – Vereinbarung eine andere Interpretation zuzulassen als seine eigene enge und starre Auffassung... Rumänien ist der Testfall zwischen uns und den Russen,

welche Bedeutung Begriffen wie Demokratie, Souverenität, Unabhängigkeit, parlamentarische Regierung und freien unbehinderten Wahlen beigemessen werden soll“. Churchill Stalinovi, Londýn 5. 3. 1945, KIMBALL, Warren C., *Churchill*, III, Doc. C-905.

- ⁶⁵ Harriman Rooseveltovi, Moskva 7. 3. 1945, HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 338.
- ⁶⁶ Tamtéž, s. 357.
- ⁶⁷ Roosevelt Churchillovi, Washington 11. 3. 1945, s. 336.
- ⁶⁸ Churchill Rooseveltovi, Londýn 13. 3. 1945, KIMBALL, W. C., *Churchill*, III, Doc. C-910; též CHURCHILL, W., *Triumph to Tragedy*, II, s. 100.
- ⁶⁹ Roosevelt Churchillovi, Washington 16. 3. 1945, tamtéž.
- ⁷⁰ Tamtéž, s. 339; *FRUS 1945*, Vol. VI, Europe, s. 180.
- ⁷¹ Churchill Rooseveltovi, Londýn 27. 3. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 107–108.
- ⁷² Tamtéž, s. 110.
- ⁷³ Tamtéž, s. 134.
- ⁷⁴ Churchill Rooseveltovi, Londýn 1. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 144, druhá část dopisu tamtéž, s. 191–192.
- ⁷⁵ Churchill Eisenhowerovi, Londýn 31. 3. 1945, tamtéž, s. 141.
- ⁷⁶ Churchill Stalinovi, Londýn 1. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 111.
- ⁷⁷ Roosevelt Stalinovi, Washington 1. 4. 1945, *FRUS 1945*, Vol. V/Europe, s. 190; KIMBALL, W. C., *Churchill*, III, Doc. R-730; *Briefwechsel Stalins mit Churchill, Altlee, Roosevelt und Truman 1941–1945*, Berlin 1961, s. 694–698.
- ⁷⁸ Stalin Rooseveltovi, Moskva 7. 4. 1945, HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 341.
- ⁷⁹ „Váš telegram přinesl nová hlediska ohledně politického významu rychlého dosažení určitých cílů. Je mi zcela jasno, co chcete říci. Vaše podněty a můj plán se rozcházejí jediné a výhradně v otázce časového rozpětí... Kdyby se však německý odpor po toku Labe utvrzoval, nemohu si dovolit rozptylovat své síly pokusem o dosažení všeho najednou.“ Eisenhower Churchillovi 5. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Der Zweite Weltkrieg*, s. 816.
- ⁸⁰ MONTGOMERY, Bernard L., *Memoirs*, London 1958, s. 561; v českém vydání Montgomeryho pamětí je tento údaj vypuštěn.
- ⁸¹ Churchill Eisenhowerovi, Londýn 7. 4. 1945, CHURCHILL, Winston, *Der Zweite Weltkrieg* (jednosvazkové vydání), Bern 1954, s. 817.
- ⁸² W. CHURCHILL, *Der Zweite Weltkrieg*, s. 837.
- ⁸³ Stalin Churchillovi, Moskva 24. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 171–172.
- ⁸⁴ HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 356; TRUMAN, Harry S., *Memoirs I*, New York 1951, s. 112.
- ⁸⁵ KERTÉSZ, S. D., *The Fate of East Central Europe: Hopes and Failures of American Foreign Policy*, Notre Dame Univ. Press 1956, s. 689.
- ⁸⁶ Churchill Stalinovi, Londýn 29. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 174.
- ⁸⁷ Churchill Edenovi do San Francisca, Londýn 4. 5. 1945, tamtéž, s. 182–183.
- ⁸⁸ KRÜGER, P., *Die Tschechoslowakei in den Verhandlungen der Alliierten*, passim.

- ⁸⁹ MOSELEY, Philip E., *Hopes and Failures: American Policy towards East Central Europe 1941–1947*, in: *The Review of Politics* 17 (1955), s. 461–484; KERTÉSZ, S. D., *The Fate of East Central Europe and the Failures of American Foreign Policy*, Notre Dame Univ. Press 1956; WILLIAMS, William A., *The Tragedy of American Diplomacy*, Cleveland – New York 1962; KOLKO, Oswald, *The Politics of war: The World and the United States Foreign Policy 1943–1945*, New York 1969; KRÜGER, P., *Die Tschechoslowakei*, s. 41–42.
- ⁹⁰ *FRUS 1941*, I, Washington 1950, s. 342.
- ⁹¹ KRÜGER, P., op. cit., s. 48.
- ⁹² *FRUS 1941*, I, s. 188; BERLE, Anthony, *Tides of Crisis. A primer of foreign relations*, London 1957, s. 130–131.
- ⁹³ *Akten zu deutschen auswärtigen Politik 1918–1945*, Ser.E, I, Göttingen 1969, s. 231–232; EDEN, Anthony, *The Eden Memoirs*, II. *The Reckoning*, London 1965, s. 285–303; HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 107.
- ⁹⁴ EDEN, A., *The Reckoning*, s. 318–319.
- ⁹⁵ Berleho záznamy z 26. 2., 6. a 9. 3. 1942, *FRUS 1942*, III, Washington 1961, s. 111, 115–116; HULL, Cordell, *Memoirs II*, New York 1948, s. 1178.
- ⁹⁶ CHURCHILL, Winston, *Schicksalswende*, I, Frankfurt 1985, s. 412, 425, 434; EDEN, A., *The Reckoning*, s. 341, 348, 349; DILKS David, (vyd.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938–1945*, London 1971, 298; Sargent an Eden, London 21. 5. 1942, PRO London, Avon Papers (FO 954), No. 19308/4/42.
- ⁹⁷ CHURCHILL, W., *Schicksalswende*, s. 458; Masarykovy a Ripkovy důvěrné záznamy o sděleních Edena, Cadogana a Sargerta z 25. a 29. 7. 1942, SÚA Praha, 37–16/93–98 a t. 40, EB / Londýn 1942, BA, 59 / C / 1.
- ⁹⁸ Dr. A. Basch Benešovi 3. 8. 1942, DHČP I, s. 301, č. 232; Smutného záznam o důvěrných informacích britských delegátů v mezispojeneckých orgánech z 16. 9. 1942, DHČP I, s. 291, č. 244; Benešův záznam o jednání s Nicholsem 21. 9. 1942, DHČP I, s. 293, č. 346.
- ⁹⁹ *FRUS 1943* III, s. 402.
- ¹⁰⁰ EDEN, A., *The Reckoning*, s. 405.
- ¹⁰¹ *FRUS 1943*, I, s. 529; *FRUS 1944*, I, s. 33; *FRUS 1944*, Washington 1965, s. 515–521; tamtéž 1945, IV, Washington 1968, s. 440.
- ¹⁰² Depeše zástupce ČSR v Ženevě Kopeckého Benešovi z 30. 8. 1943 a Smutného záznam o rozhovoru s Benešem v Londýně 28. 9. 1943: DHČP, s. 364 a 379, č. 300 a 310.
- ¹⁰³ W. CHURCHILL, *Der Zweite Weltkrieg*, s. 661.
- ¹⁰⁴ Tamtéž, s. 659.
- ¹⁰⁵ DE GAULLE, Charles, *Memoiren 1942–1946*, Düsseldorf 1961, s. 218 (z českého vydání de Gaullových pamětí je tento údaj vypuštěn); CONTE, A., *Teilung der Welt*, s. 126; KRÜGER, P., *Die Tschechoslowakei*, s. 59. Svě zklamání vyjádřil Beneš i ve svých rozhovorech s Ripkou a Edenem 14. a 23. 1. 1944 (SÚA Praha, t. 40, EB / Londýn 1944).
- ¹⁰⁶ Ripkův záznam z 21. 1. 1942, SÚA.
- ¹⁰⁷ Ripkův záznam z 24. 3. 1942, tamtéž.
- ¹⁰⁸ Nikols Edenovi, Londýn 11. 2. 1944, PRO London, FO 371, Doc. R 38920.
- ¹⁰⁹ Szatmáryho záznam o rozhovoru s Lebeděvem, Londýn 4. 4. 1944, AMZV Praha – L II 93.
- ¹¹⁰ Robertsův záznam, Londýn 29. 5. 1944, PRO London, FO 371, Doc. 38922.

- ¹¹¹ Nichols Edenovi o jednání s Benešem, Londýn 26. 5. 1944, PRO London, FO 371, Doc. 40091; Tamtéž, Doc. 38922; FRUS 1944, III, s. 520.
- ¹¹² Nichols Robertsonovi, Londýn 23. 10. 1944, PRO London FO 371, Doc. 38943.
- ¹¹³ Hurban Masarykovi, Washington 8. 12. 1944, AMZV Praha – I, k. 49.
- ¹¹⁴ Donovan Rooseveltovi 26. 2. 1945, OSS February 45, karton 171, President's Secretary's File, Roosevelt Library, Hyde Park, N.Y.
- ¹¹⁵ HAGEN, Wilhelm, *Die geheime Front*, Wien 1950, s. 463.
- ¹¹⁶ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 118.
- ¹¹⁷ Harriman Grewovi Moskva 12. 3. 1945, FRUS 1945, III, s. 723–725.
- ¹¹⁸ Stettinius Harrimanovi, Washington 15. 3. 1945, FRUS 1945, III, s. 730–731.
- ¹¹⁹ Harriman Stettiniovi, Moskva 16. 3. 1945, tamtéž, s. 731–732.
- ¹²⁰ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 119.
- ¹²¹ Molotov Clerkovi Moskva 23. 3. 1945, tamtéž.
- ¹²² Tamtéž, str. 120.
- ¹²³ Churchill Edenovi, Londýn 25. 3. 1945, tamtéž, s. 121–122. 30. 3. se Churchill u Edena ještě znovu ujišťoval: „Haben wir denn den Russen nicht deutlich genug gesagt, dass die Fühlungnahme in der Schweiz nichts anderes bezweckt hat, als eine Zusammenkunft im Hauptquartier Alexanders zur Erörterung von militärischer Fragen zustande zu bringen, zu denen die Russen einen Vertreter entsenden können?“ (Churchill Edenovi, Londýn 30. 3. 1945, tamtéž, s. 123).
- ¹²⁴ Stalin Rooseveltovi, Moskva 29. 3. 1945, in: *Stalin's Correspondence mit Roosevelt, Churchill, Truman and Attlee*, II, London 1958, s. 200–201.
- ¹²⁵ Stalin Rooseveltovi, Moskva 3. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 124.
- ¹²⁶ Roosevelt dospěl po četbě Stalinova dopisu k „erschreckende Erkenntnis, dass er den russischen Partner falsch beurteilt habe und daher seine ganze Politik der USSR gegenüber von Grund auf verfehlt gewesen sei.“ HAGEN, W., *Die geheime Front*, s. 466.
- ¹²⁷ Roosevelt Stalinovi Washington 5. 4. 1945; CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, s. 125–126.
- ¹²⁸ Churchill Stalinovi, Londýn 6. 4. 1945, tamtéž, s. 127–129.
- ¹²⁹ „Weder Molotow noch ich hatten die Absicht, jemanden zu „vorleumden“. Es dreht sich nicht darum, dass wir jemand zu „verleumden“ wünschen... Ich kann Ihnen versichern, dass ich nicht die Absicht hatte, irgend jemand zu kränken.“ Stalin Churchillovi, Moskva 7. 4. 1945, tamtéž, s. 181.
- ¹³⁰ Výklad otázky možnosti amerického osvobození západního Československa se opírá o nedoceněné studie POGUE, Foresta C., *Why the Russians got Berlin and Prague* (Journal of Modern History XXIII (1951), No. 4 (dále: POGUE 1951); *Why Eisenhower's Forces stopped at the Elbe* (World's Politics 1952, č. 3, s. 356–369, dále POGUE 1952) a *The Supreme Command*, Vol. IV.: U.S. Army in World War II, Washington 1945, s. 500–509 (dále POGUE 1954). Dále srov. CHURCHILL, W., *Der Zweite Weltkrieg*, s. 815–862, a TÝŽ, *Triumph und Tragödie*, II, s. 185–198; MONTGOMERY, B., *Memoirs*, London 1958; BRADLEY, Omar, *A Soldier's Story*, New York 1951; PATTON, George S., *Krieg, wie ich ihn erlebte*, Bonn 1950. Posléze nepublikovaná tajná americká dokumentace The Third

- Army Intelligence Raport, AG Record Centre, Alexandria, Virg. a archivní materiál americké armády Military Depart. 1941/1945, XXXIX / M / 1 / 3-MS B/987, NA Washington.
- ¹³¹ Tento výrok Benešův dosvědčuje jeho válečný osobní tajemník TÁBORSKÝ, Eduard, *The Triumph and Disaster of Edvard Beneš*, Foreign Affairs Vol. 36 (1958), s. 680.
- ¹³² DRTINA, P., *Československo, můj osud*, II/1, s. 33, 40.
- ¹³³ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 185–186.
- ¹³⁴ PRO LONDON, PREM 3 / 114 / 3 A; FRUS 1945, IV/ Europe, Washington 1968, s. 441.
- ¹³⁵ POGUE 1954, s. 465.
- ¹³⁶ Sargent Churchillovi, London 21. 4. 1945, PRO London, FO 371, Doc. 47121
- ¹³⁷ Eden Churchillovi, Washington 21. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 197.
- ¹³⁸ Winant State Departmentu, Londýn 22. 4. 1945, FRUS 1945, IV / Europe, s. 442.
- ¹³⁹ Sargent Churchillovi, Londýn 22. 4. 1945, PRO London, FO 371, Doc. 47122.
- ¹⁴⁰ Churchill Sargentovi, Londýn 25. 4. 1945, PRO London, FO 371, tamtéž.
- ¹⁴¹ Churchill Edenovi, Londýn 26. 4. 1945, tamtéž.
- ¹⁴² Gen. Ismay Churchillovi, Londýn 26. 4. 1945, tamtéž.
- ¹⁴³ Sargent Ismayovi, Londýn 26. 4. 1945, tamtéž.
- ¹⁴⁴ „Koncem dubna 1945 Britové zdůrazňovali, že západní spojenci by mohli vytěžit pozoruhodné politické výhody z osvobození Prahy, jakož i pokud možno co největší části státního území ČSR,“ praví se v záznamu nejvyššího velení spojeneckých vojsk v severozápadní Evropě (POGUE 1952, s. 357–358).
- ¹⁴⁵ MONTGOMERY, B., *Memoirs*, London 1958, s. 371–373.
- ¹⁴⁶ POGUE 1952, s. 365, hlavně ale memoranda of the Chiefs of Staff to the War Cabinet, London 27. 4. 1945, PRO London, CAB 23, 88 / 36.
- ¹⁴⁷ FRUS 1945, IV, s. 441–449; CHANDLER, Alfred D., (vyd.), *The Papers of Dwight Eisenhower*, IV, Baltimore 1970, s. 2662; POGUE 1954, s. 503–506; MURPHY, Robert, *Diplomat among Warriors*, New York 1965, s. 286.
- ¹⁴⁸ *Stalin's Correspondence with Churchill...*, s. 219; CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 192.
- ¹⁴⁹ WALLACH, J. L., *Kriegstheorien – die Entwicklung in 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt 1973, s. 209–212; Smutného záznam Benešovy kritiky amerického vedení války, Londýn 8. 1. 1943, DHČP, s. 303, č. 253.
- ¹⁵⁰ Stettinius State Departmentu, San Francisco 28. 4. 1945, FRUS 1945, IV, s. 444–445.
- ¹⁵¹ Eden Foreign Officu, San Francisco 30. 4. 1945, PRO London. FO 371, Doc.47086.
- ¹⁵² Churchill Trumanovi, Londýn 30. 4. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 186–187; také FRUS 1945, IV, s. 446.
- ¹⁵³ Truman Churchillovi, Washington 1. 5. 1945, FRUS 1945, IV, s. 446.
- ¹⁵⁴ Eisenhower Churchillovi 1. 5. 1945, W. CHURCHILL, *Triumph und Tragödie*, II, s. 187. Téhož dne se zabýval plánem čs. kampaně kombinovaný štáb a přes protesty britských členů ponechal Eisenhowerově iniciativě, zda se rozhodne pro postup do ČSR nebo ne (Meeting of the Combined Chiefs of Staffs, May 1, 1945, PRO London, CAB 23, 88 / 36). Vyhověl tedy Eisenhowerově depeši Churchillovi z téhož dne.

- ¹⁵⁵ Churchill Trumanovi a Eisenhowerovi, Londýn 2. 5. 1945, PRO London, FO SHAEF – FO 371, Doc. 47086.
- ¹⁵⁶ CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 171–172.
- ¹⁵⁷ FRUS 1945, IV, s. 447.
- ¹⁵⁸ PATTON, George S., *Krieg, wie ich ihn erlebte*, Bonn, 1950, s. 323–325.
- ¹⁵⁹ FRUS 1945, IV, s. 447.
- ¹⁶⁰ FRUS 1945, IV, s. 448–449.
- ¹⁶¹ State Department Murphymu, Washington 7. 5. 1945, FRUS IV, s. 450.
- ¹⁶² FRUS 1945, iv, S. 451; *The Department of State Bulletin*, May 22, 1949, s. 665–667; *The Papers of Dwight Eisenhower*, IV, N.York 1970, s. 2680; MASTNY, V., *Moskaus Weg zum Kalten Krieg*, s. 329.
- ¹⁶³ Telegram otiskuje POGUE 1952, s. 368. Srov. též RIPKA, Hubert, *Czechoslovakia enslaved*, London 1950, s. 36–37. Jeho podání plně potvrzují záznamy čs. ministerstva zahraničí i národní obrany v Londýně z 6.–8. 5. 1945, obsahující i kopie oficiálních anglicky stylizovaných žádostí (AMZV, VHA Praha).
- ¹⁶⁴ KONĚV, I. S., *Čtyřicátý pátý*, Praha 1970, s. 180; Václav KRÁL, *Osvobození Československa*, Praha 1975, s. 327.
- ¹⁶⁵ DRTINA, P., *Československo můj osud*, II/1 s. 41.
- ¹⁶⁶ State Department Murphymu, Washington 7. 5. 1945, FRUS 1945, III, s. 281.
- ¹⁶⁷ Murphy State Departmentu 11. 5. 1945, FRUS 1945, IV, s. 452.
- ¹⁶⁸ Eisenhowerovo zdůvodnění jeho ústupu před sovětským protestem z 5. května ohledem na „ruská vojska, která v Čechách rychle postupovala od východu“, takže „bylo opět třeba postup pečlivě koordinovat“ (EISENHOWER, Dwight D., *Invaze do Evropy*, Praha 1994, s. 365), je zcela absurdní a hluboce falešné – Rusové byli kolem 5. května pod Berlínem a na východní Moravě, v oblasti Eisenhowerových operací v Čechách vůbec ne. Srov. dále.
- ¹⁶⁹ MURPHY, R., *Diplomat among Warriors*, s. 490.
- ¹⁷⁰ MONTGOMERY, B., *Paměti polního maršála*, Praha 1993, s. 294; podrobněji TÝŽ, *Memoirs*, London 1958, s. 569.
- ¹⁷¹ BRADLEY, Omar, *A Soldier's Story*, New York 1951, s. 549.
- ¹⁷² PATTON, George S., *Krieg, wie ich ihn erlebte*, s. 372; SOMMES, H. H., *Portrait of Patton*, New York 1955, s. 255.
- ¹⁷³ RIPKA, H., *Czechoslovakia enslaved*, s. 36–37; AMZV Praha – Dep. 01982; POGUE 1954, s. 504.
- ¹⁷⁴ Tamtéž.
- ¹⁷⁵ Masarykovy důvěrné záznamy o rozhovorech s Edenem pro Beneše, Londýn 6. a 8. 5. 1945, f. 40/ EB / Anglie 1945, BA, SÚA Praha.
- ¹⁷⁶ Churchill Eisenhowerovi, Londýn 7. 5. 1945, CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 187; též PRO London, PREM 3 / 114 / 3 / A; Churchillovo pojetí podporoval úřadující americký zahraniční ministr Joseph C. Grew v listě Cafferymu ze 7. 5. 1945, FRUS 1945, IV, s. 448–449.
- ¹⁷⁷ Sargent Churchillovi, Londýn 6. 5. 1945, PRO London, FO 371/ 47086.
- ¹⁷⁸ TÁBORSKÝ, E., *The Triumph and Disaster*, s. 680.

- ¹⁷⁹ BRUCE LOCKHART, Robert H., *Přichází zúčtování*, Praha 1948, s. 549; TÝŽ, *The Second Exile of E. Beneš*, The Slavonic and East Europ, Rev. XXVII (1949), s. 39–54; TÝŽ, *My Europe*, London 1952, s. 91; BRÜGEL, J.W., *Tschechen und Deutsche*, München 1974, s.252; Benešův vlastnoruční záznam o rozhovoru s Lockhartem z 19. 6. 1945, f. 40, EB / Praha 1945, BA, SÚA Praha. Benešovy naděje v příchod americké armády do Prahy i jeho depresi potvrzuje KŘEN, Jan, *Dr. Beneš za války*, ČSČH 1965, s. 510.
- ¹⁸⁰ Záznam MNO v Londýně z 8. 5. 1945 ve 20,⁵⁰ fond RIPKA, SÚA Praha.
- ¹⁸¹ FRUS 1945, IV, s. 453–454.
- ¹⁸² Sargentův záznam pro Churchilla z 10. 5. 1945, PRO London, PREM 3/114//A.
- ¹⁸³ State Department Trumanovi, Washington 14. 5. 1945, FRUS 1945, IV, s. 455.
- ¹⁸⁴ Plk. Perkinson – Foreign Office, Praha 14. 5. 1945, PRO London, FO 371/47096.
- ¹⁸⁵ FRUS, The Conference of Berlin 1945, Washington 1960, I, s. 172.
- ¹⁸⁶ 1946 prohlásil Koněv: „Úspěch pražské operace byl především v naší schopnosti provést akce, aby se zabránilo našim spojencům ve vstupu do Prahy. Situace byla vskutku taková, že tam mohli být první.“ Cit. MASTNY, V., *Moskaus Weg*, s. 335.
- ¹⁸⁷ Tamtéž, s. 329.
- ¹⁸⁸ KRÜGER, P., *Die Tschechoslowakei in den Verhandlungen der Alliierten*, s. 61; LLEWELLYN WOODWARD, *British Foreign Policy in the Second World War*, London 1962, s. 517; KOLKO, Gabriel, *The Politics of War: The World and the United States Foreign Policy. 1943–1945*, New York 1968, s. 411–413; CHURCHILL, W., *Triumph und Tragödie*, II, s. 198–201; FRUS 1945 IV, s. 456–458.
- ¹⁸⁹ KOLKO, G., *The politics of War*, passim; KRÜGER, P., *Die Tschechoslowakei*, s. 62.
- ¹⁹⁰ Tvrdou kritiku americké zahraniční politiky v té souvislosti podal vyhraněně už KENNAN, George F., *Memoiren eines Diplomaten*, Frankfurt 1971, s. 346–351 a TÝŽ, *American Diplomacy 1900–1950*, New York 1967. Srov. i KERTÉSZ, S. D., *The Fate of East Central Europe: Hopes and Failures of American Foreign Policy*, Notre Dame Univ. Press 1956, a WILLIAMS, William A., *The Tragedy of American Diplomacy*, Cleveland – N. York 1962.
- ¹⁹¹ „Im Zeitraum zwischen Beginn des deutschen Ostfeldzugs am 22. 6. 1941 und der endgültigen militärischen Wende zugunsten der UdSSR in Dezember 1942 fiel die Entscheidung über das künftige Schicksal der Tschechoslowakei. Alles, was danach kam, war bloss die Auswirkung der seit 1943 deutlich sichtbaren russischen Vormachtsstellung in Osteuropa. Nur bis Ende 1942 bestand für die Westmächte die Möglichkeit, unter Ausnutzung der militärischen *Notlage* der UdSSR mit Stalin zu politisch günstigen Vereinbarungen über Osteuropa zu kommen und den Ländern zwischen Finland und Rumänien eine unabhängige Entwicklung nach Kriegsende zu sichern.“ KRÜGER, P., *Die Tschechoslowakei in den Verhandlungen der Alliierten*, s. 63.
- ¹⁹² Tamtéž, s. 64.
- ¹⁹³ HARRIMAN, A., *In geheimer Mission*, s. 312.
- ¹⁹⁴ Cit. A. CONTE, s. 345.

Autorská poznámka: Tato studie vznikala na podzim 2000. Neměl jsem k dispozici české vydání Churchillových pamětí a ani jsem v zahraničí nevěděl, že vůbec vyšlo I. P.

ZUSAMMENFASSUNG

JALTA: DIE TEILUNG DER WELT ODER EINE LEGENDE?

Ivan Pfaff

Nach 1945 tauchte in der ganzen westlichen Welt (aber auch bei uns) eine der vulgärsten und gefährlichsten Legenden auf, die allgemein mehr als 40 Jahre die politische Auffassung der modernen Geschichte beherrschte. In den acht Tagen der Jalta-Konferenz (4.–11. 2. 1945) sollten Roosevelt und Churchill ausdrücklich das Mittel- und Osteuropa dem Stalin ausliefern. Angeblich durch eine geheime Vertragsklausel, die bisher aber niemand gesehen hat. Nach dieser Legende wurde Europa schon vor dem Kriegsende in zwei Machtsphären geteilt; die Tschechoslowakei wurde angeblich in die sowjetische Sphäre eingereiht. Diese Legende hat doch ausdrücklich politischen Ursprung. Sie ist eine typische Kompensationstheorie wie ein Versuch, die fatale Kurzsichtigkeit der europäischen Politik der USA in den Jahren 1941–1945 zu kompensieren. Die Legende ist eine durchaus überprüfbare Konstruktion, die die Sowjetisierung Ost- und Mitteleuropas nach 1945, bzw. 1949 ermöglichte.

Die bestehende Studie widerlegt restlos diese Legende auf Grund der Erfassung, Interpretation und Analyse der manchmal noch nicht benutzten britischen und amerikanischen Dokumente (die meisten werden in den Kriegsmemoiren von W. Churchill und A. Harriman beinhaltet), des Archivmaterials von Public Record Office in London und des Beneš-Archivs im Staatlichen Zentralarchiv in Prag, teilweise auch auf Grund der Standpunkte des tschechoslowakischen Exils in London. In Jalta erreichten die Sowjets ihre gesetzten Ziele nicht und mussten die äußerst demokratische „Deklaration über dem befreiten Europa“ mit den Garantien der Unabhängigkeit der Staaten Mittel- und Osteuropas akzeptieren. Aber schon zwei Wochen nach Jalta-Verhandlungen begannen sie ihre Verpflichtungen systematisch zu brechen und zu vergewaltigen, zur großen Enttäuschung der Westmächte, die schon ein Monat nach der Beendigung der Verhandlungen mit der „Eindämmungspolitik“ zur Einstellung der Sowjetisierung des östlichen Teils Europas angingen. Deren Bestrebungen waren aber nicht zu erfolgreich und es versagte auch das einzige reale Mittel zur Jalta-Rettung und zur Neutralisierung der Sowjetisierung – der mehrfache Plan, dem sowjetischen militärischen Vordringen nach Mitteleuropa durch das frühere Eindringen der westlichen Kräfte in dieses Gebiet zuvorzukommen. Die Studie endet mit der Jalta-Bilanz und mit dem Zusammenbruch der Jalta-Legende nach dem kalten Krieg.